

ŠVIESA

NO. 4. SPALIS—LAPKRITIS—GRUODIS, 1977



TSRS liaudies dailininko Jono Kuzminskio medžio ražinys
"Už laisvę, lygybę, brolybę."

SVIESA

The Light

Prenumeratos kaina. metams \$1.00
Pavienis numeris 25 c.

Politikos, Mokslo, Meno ir Literatūros
Trimėnesinis žurnalas

Leidžia Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija,
102-02 Libertv Ave., Ozone Park, N. Y. 11417

Redaktorius Antanas Bimba

Entered as second class matter at the Post Office at Jamaica, New York, under the Act of March 3, 1879

No. 4

Spalis—Lapkritis—Gruodis [October—November—December] 1977

XXXXIV

TURINYS

Kaip buvo iškovota pergalė Spalyje. Juozas Bacevičius.	3
Leningradas—Spalio revoliucijos lopšys.	5
Siandieninis Leninas. Justinas Marcinkevičius. Eilėraštis.	6
Mano spalys. Antanas Jonynas. Eilėraštis.	7
Spalio revoliucijos atgarsiai Lietuvoje. Mindaugas Tamošiūnas.	8
Jeigu nerūpėtų. Algimantas Baltakis. Eilėraštis.	9
Revoliucija ir kultūra. Jonas Bielinis.	10
Su Nemunu pateka saulė. Paulius Širvys. Eilėraštis.	11
Juozas Macevičius. Eilėraštis.	11
Tarp lygių lygi. A. Drobnys.	12
Bendraamžiui. Vacys Reimeris. Eilėraštis.	13
Lietuva—Šviesos ir pažangos keliu. Justas Paleckis.	14
Lietuva. Jonas Strielkūnas. Eilėraštis.	17
Didysis Spalis ir pasaulio likimas. Česlovas Juršėnas.	18
Lietuviai—Spalio revoliucijos dalyviai. Vaclovas Kulvičius.	20
Generalinės mokslo vystymo kryptys Lietuvoje.	22
Veteranų choras. Bronius Mackevičius. Eilėraštis.	23
Tarybų Lietuva Jubiliejiniais Metais.	24
Mažutė. Janina Degutytė. Eilėraštis.	24
Dar apie Keturakį—A. Vilkutaitį. B. Raguotis.	25
Vilija Šulcaitė. Eilėraštis.	27
Kūrybos pradžia ir paskutiniosios Žemaitės išvykos. Vandalinas Junevičius.	28
Turkmėnų lietuvių literatūriniai ryšiai. Jokūbas Skliutauskas.	30
Dainava. D. Tertelis. Eilėraštis.	31
Dešimt metų be mūsų judėjimo veterano.	32

Kaip buvo iškovota pergalė Spalyje

JUOZAS BACEVIČIUS
Istorijos kandidatas, docentas

Prieš šešiasdešimt metų įvyko didžiausios pasaulinės-istorinės reikšmės įvykis. Komunistų partijos vadovaujami, Rusijos darbininkai ir valstiečiai įvykdė socialistinę revoliuciją, sugriovė buržuazinę-dvarininkišką santvarką ir sukūrė pirmąją pasaulyje socialistinę valstybę. Spalio revoliucija padarė galą žmogaus išnaudojimui ir davė pradžią visuomenės pertvarkymui pačių darbo žmonių interesais. Pirmą kartą istorijoje dirbančiųjų kova prieš išnaudojimą, socialinę ir nacionalinę priespaudą baigėsi visiška pergale.

Kodėl įvyko Didžioji Spalio socialistinė revoliucija? Kodėl nugalėjo Spalis? Įvairiai į šį klausimą mėgina atsakyti buržuaziniai mokslininkai. Dauguma jų teigia, kad tai atsitiktinumas, bolševikų paruoštas sąmokslas, perversmas, saujelės bolševikų valios primetimas darbo žmonėms. Kiti, lyg ir pripažindami Spalio revoliucijos būtinumą, tvirtina, kad ji buvusi reikalinga Rusijai, kaip silpnai išsivysčiusiai šaliai, ir daro išvadą, kad socialistinės revoliucijos negali įvykti ten, kur yra išvystytas kapitalizmas.

Tačiau tokie Spalio revoliucijos priežasčių aiškinimai yra nepagrįsti ir neteisingi. Kelią, kuris atvedė Rusiją į socialistinę revoliuciją ir socializmą, paruošė pasaulio visuomenės raida. Kapitalizmo pakeitimas socializmu tapo būtimumu, kai kapitalistinė gamybos priemonių nuosavybė tapo kliūtimi gamybinėms jėgoms vystytis, kai ekonominės krizės, chroniškas nedarbas, infliacija ir kiti neigiami reiškiniai ėmė karštligiškai krėsti kapitalizmą.

Socialistinė revoliucija neatsitiktinai brendo ir laimėjo Rusijoje. Nors Rusija buvo daugiausia agrarinė šalis, joje sparčiai vystėsi kapitalizmas, labai aukštą lygį pasiekė gamybos koncentracija. Čia subrendo darbininkų klasė, kuri kartu su kitais darbo žmonėmis sudarė daugumą šalies gyventojų. XX amžiaus pradžioje Rusijoje darbininkai buvo žiauriai išna-

dojami, dauguma valstiečių turėjo labai mažai savos žemės, skurdo, viešpatavo nacionalinė priespauda, beteisiškumas, nebuvo jokių politinių laisvių. Rusiją valdė caras, kuris rėmėsi dvarininkais ir stambiaja buržuazija. Tik nuvertus carinę patvaldystę, o po to panaikinus kapitalistinį išnaudojimą, darbininkų klasė ir visi darbo žmonės galėjo tapti savo šalies šeiminingais ir naujo gyvenimo kūrėjais. Todėl Rusijoje buvo subrendusios sąlygos buržuazinei-demokratinei ir socialistinei revoliucijoms. Šių revoliucijų pergalė priklausė nuo darbininkų klasės ir kitų darbo žmonių sąmoningumo, organizuotumo ir pasiruošimo jas įvykdyti. Marksizmas-leninizmas išaiškino, kad tik Komunistų partija yra ta jėga, kuri sugeba paruošti ir organizuoti darbininkų klasę revoliucijai įvykdyti, taip pat vadovauti kitiems darbo žmonėms revoliucinėje kovoje.

Rusijos darbininkų klasė sėkmingai išsprendė šį uždavinį. Perėmusi revoliucinį pasaulinio proletariato patyrimą, ji sukūrė bolševikų partiją, marksistinę-lenininę partiją, stiprią savo vienybę, priešakinį, sąmoningą darbininkų klasės būrį, nenutrūkstamai susijusį su darbo žmonių masėmis. Partija buvo tas vadas, kuris sugebėjo tvirtai vesti Rusijos tautas į socializmą.

Bolševikai visada vadovavosi tuo, kad socialistinė revoliucija—tai ne viršūnių perversmas, ne didvyrių grupės sąmokslas, o plačiausių darbo liaudies masių judėjimas, todėl aiškino masėms socialistines idėjas, telkė milijonus darbininkų, valstiečių ir kareivių į vieningą revoliucijos armiją. Bolševikų partija, susikūrusi 1903 metais, jau vadovavo darbininkų klasės revoliucinei kovai 1905-1907 metų revoliucijoje. Ji nenuilstamai stiprino darbininkų klasės ir valstietijos sąjungą. Nors pirmoji revoliucija pralaimėjo, tačiau ji pakirto caro patvaldystės pamatus, tapo generaline repeticija Spalio mūsų. Tolesnį revoliucijos vysty-

mąsi paspartino pirmasis pasaulinis karas, kuris iki kraštutinumo padidino darbo žmonių masių vargus ir nelaimes, ryškiai parodė caro patvaldystės supuvimą ir bejėgiškumą.

Pirmiausia susidarė sąlygos buržuazinei demokratinei revoliucijai įvykdyti. Darbininkai ir valstiečiai 1917 m. vasario mėnesį nuvertė caro valdžią. Tačiau smulkiaburžuazinių partijų—menševikų ir eserų partijų vadovai apgavo daugelį darbininkų, kareivių ir valstiečių ir įsitvirtino liaudies sukurtuose valdžios organuose—Tarybose. Gavę daugumą Tarybose, menševikai ir eserai atidavė valdžią buržuazijai. Taip atsirado Rusijoje dvi valdžios—Dvarininkų ir kareivių deputatų taryba ir buržuazine Laikinoji vyriausybė. Revoliucijoje darbo žmonės iškovojo demokratines laisves, bet negavo duonos, darbo, žemės, taikos. Liaudies masių poreikiai nerūpėjo nei kapitalistams, nei jų tarnams—menševikų ir eserų veikėjams. Šie klausimai galėjo būti išspręsti tik nugalėjus socialistinei revoliucijai. Bolševikų partijos įkūrėjas, genialus marksizmo teoretikas V. Leninas įrodė socialistinės revoliucijos pergalės galimumą iš pradžių vienoje ar keliose atskirai paimtose šalyse, išaiškino, kad Rusijoje yra visos sąlygos tokiai revoliucijai įvykti.

1917 m., grįžęs iš emigracijos į Rusiją, Leninas paskelbė Balandžio tezes, kuriose nubrėžė taikaus socialistinės revoliucijos vystymosi kelią. Jis numatė, kad visą valdžią paimtų Tarybos, kad partija iškovotų daugumą Tarybose, pakeistų jų politiką darbininkų klasės ir darbo žmonių interesams. Svarbiausias Komunistų partijos uždavinys buvo nuolat aiškinti masėms, kad tik Tarybų valdžia gali išgelbėti šalį iš gresiančios ekonominės katastrofos, į kurią ją stūmė buržuazijos, menševikų ir eserų vykdoma politika.

Menševikai ir eserai, kurie 1917 metų pavasarį ir vasarą vis dar turėjo nemažą įtaką šalies darbininkams ir valstiečiams, nenutraukė ryšių su buržuazija. Jie įėjo į buržuazinę Laikinąją vyriausybę, rėmė buržuaziją, atsiskė sutelkti visą valdžią Tarybų rankose. Ši politika atvedė prie to, kad Laikinoji vyriausybė 1917 m. liepos 4 d. sušaudė taikiai darbininkų, kareivių demonstraciją, reikalavusią perduoti visą valdžią Taryboms, ir įvedė kontrrevoliucinę buržuazijos vienvaldystę.

Tokiomis sąlygomis nebuvo galima toliau taikiai vystyti revoliucijos. Partijos VI suvažiavimas, sutinkamai su V. Lenino nurodymais, paėmė kursą į ginkluoto sukilimo rengimą.

Partija ir toliau atkakliai dirbo tarp darbininkų, kareivių ir valstiečių, organizuodama ir vienydama visas revoliucines liaudies jėgas.

Darbininkai, kareiviai ir valstiečiai vis labiau įsitikino, kad tik bolševikų linija yra teisinga. Stiprėjo Bolševikų partija. Jos eilės išaugo Spalio revoliucijos metu iki 350 tūkstančių narių, t. y. nuo vasario padidėjo beveik 15 kartų. Partijos vadovaujami, darbininkai kūrė savo ginkluotąsias pajėgas—Raudonąją gvardiją, kurios eilėse buvo apie 200 tūkstančių žmonių. Plėtėsi judėjimas tarp kareivių, vyko valstiečių sukilimai. Bolševikams pavyko suvienyti į vieną galingą srautą darbininkų kovą už socializmą, valstiečių kovą už žemę, Rusijos tautų kovą prieš nacionalinę priespaudą, visaliaudinę kovą už taiką. Smulkiaburžuazinės menševikų ir eserų partijos pergyveno gilią krizę. Jos suskilo į įvairias grupes ir tėkmes.

1917 m. rugsėjo mėn. daugumą Tarybose gavo bolševikai. Taigi jokio pagrindo neturi teigimai, kad Spalis buvo bolševikų paruoštas sąmokslas. Faktai rodo, kad tai buvo plačiausių liaudies masių, vadovaujamų darbininkų klasės ir jos Bolševikų partijos, revoliucija.

1917 m. spalio mėnesį vyko kruopštus revoliucijos paruošimo darbas. Bolševikų partija numatė ginkluoto sukilimo planą, sudarė vadovaujančius jo centrus. Šiuo metu ypač išryškėjo V. Lenino, kaip talentingiausio politiko, organizatoriaus talentas. Jis sprendė sudėtingus sukilimo organizavimo klausimus, reikalavo nedelsti jų vykdymo. "Istorija nedovanos delsimo revoliucionieriams,—rašė Leninas spalio 24 d.,—kurie galėjo nugalėti šiandien (ir tikrai nugalės šiandien) rizikuodami daug prarasti rytojų, rizikuodami prarasti viską."

Spalio 24 d. sukilimas Petrograde buvo pradėtas. Jis vystėsi greitai, sėkmingai ir pareikalavo visiškai mažo skaičiaus aukų. Spalio 25 d. rytą miestas buvo sukilėlių rankose. "Darbininkų ir valstiečių revoliucija,—apie kurios būtinumą visą laiką kalbėjo bolševikai,—įvyko"—paskelbė Leninas Spalio 25 dieną Petrogrado Tarybos deputatams. Apie revoliucijos pergalę visai šaliai buvo pranešta atsišaukimu "Į Rusijos piliečius." Naktį iš spalio 25 į 26 d. (iš lapkričio 7 į 8 d.) kreiserio "Aurora" šūvis davė signalą Žiemos rūmų, kuriuose buvo Laikinoji vyriausybė, šturmui. Žiemos rūmai buvo užimti, ministrai areštuoti.

1917 m. spalio 25 d. (lapkričio 7 d.) vakare susirinkęs Visos Rusijos Tarybų II suvažiavimas paskelbė apie visos valdžios perėmimą

Leningradas — Spalio revoliucijos lopšys

Smolnis šiandien



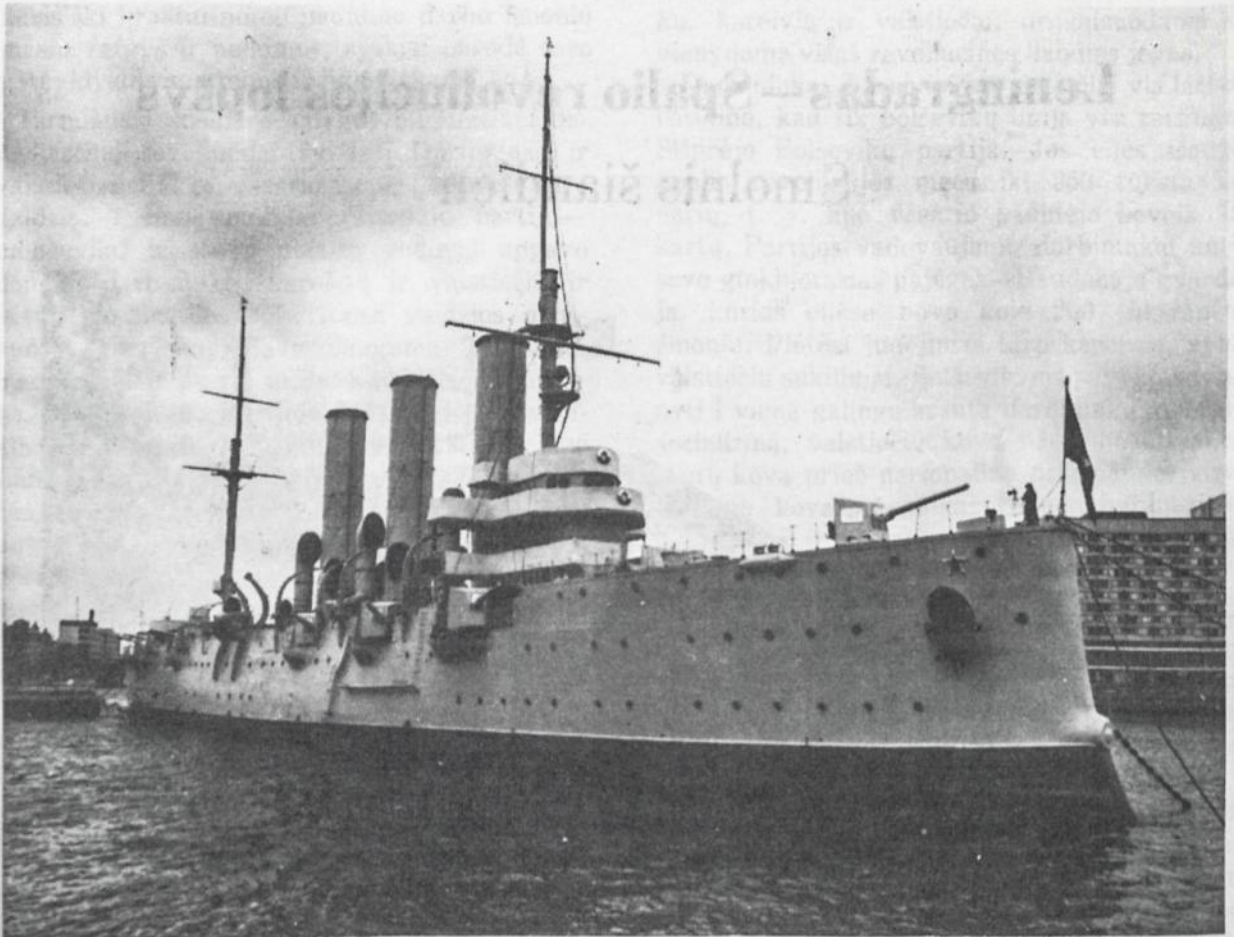
Leningradas. Smolnis. 1917 metais čia buvo įsikūręs Spalio revoliucijos štabas: iš šių rūmų V. Leninas vadovavo ginkluotam sukilimui. Smolnyje įvyko Visos Rusijos Tarybų II suvažiavimas, kuriame buvo paskelbta Tarybų valdžia.

Taryboms. Pirmasis naujos darbo žmonių valdžios aktas tapo lenininis Dekretas dėl taikos, paskelbęs aiškią ir konkrečią kovos už visuotinę teisingą, demokratinę taiką programą. Suvažiavimas priėmė Dekretą dėl žemės, išreiškusi ilgaamžius milijonų valstiečių lūkesčius.

Buvo sudaryta pirmoji Tarybinė vyriausybė—Liaudies Komisarų Taryba su V. Leninu priešakyje. Revoliucijos liepsna, įžiebta Petrograde, apėmė visą šalį, išplito iki tolimiausių jos pakraščių.

Taip nugalėjo Spalio revoliucija. Greita ir

ryžtinga jos pergalė buvo pasiekta todėl, kad Komunistų partija sutelkė apie save daugumą darbininkų klasės, darbo žmonių, nukreipė jų ryžtą ir energiją revoliucinės kovos keliu. Spalio pergalė tapo esminiu poreikiu, naujo gyvenimo pradžia ne tik Rusijos darbo žmonėms. Ji parodė, kad tik revoliucinė darbininkų klasė ir jos vadovaujamų kitų darbo žmonių kova gali išspręsti tas problemas, sunkumus, kurie slegia darbo žmones kapitalo šalyse. Todėl Spalio šešiasdešimtmetis tapo visų kovojančių prieš engimą ir priespaudą švente ir revoliucinės kovos pavyzdžiu.



KREISERIS "AURORA."

1917 m. iš spalio 25 į 26 d. kreiserio "Aurora" šūvis davė signalą Žiemos rūmų, kuriuose buvo Laikinoji vyriausybė, šturmui.

Šiandieninis Leninas

Leninas dirba

*Palyginimų ieškome lyg pjedestalo,
kurie padidintų, išaukštintų, pakeltų.
O jis iš posėdžių, prezidiumų ir salių
išeina vienas atlapotu paltu.*

*Tik durys trinkteli. Ir skubūs žingsniai
ne į istoriją — į ateitį nukaukši.
Jis mintį vejasi. Ir šypsosi nežymiai
iš mūsų pastangų jį, didelį, išaukštint.*

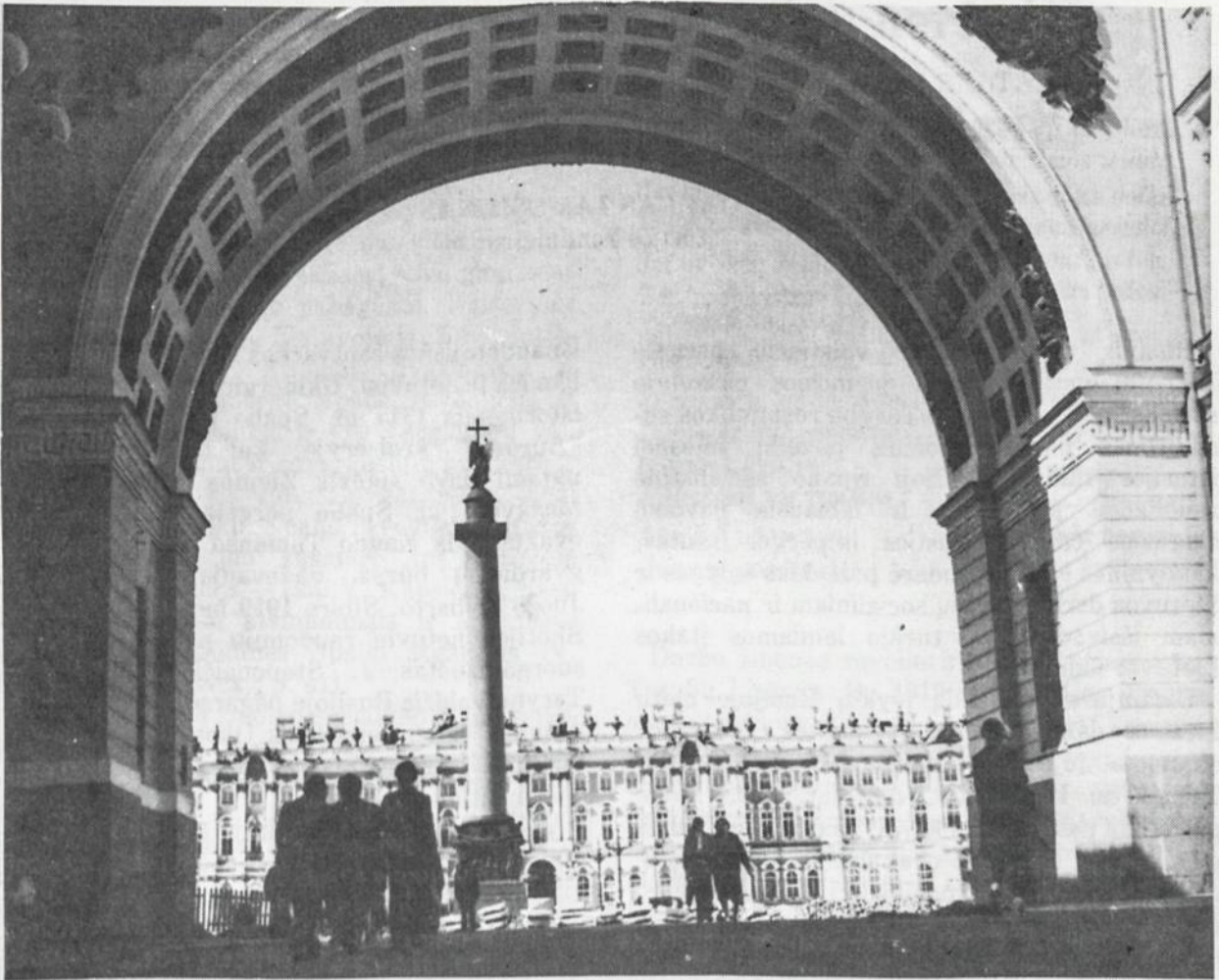
*Kas jau epochą perlaužė bent sykį
ir, naują kurdamas, bethoveniškai šėlo, —
tas turi vaikščioti, žiūrėti ir taisyti,
taisyti, kur, deja, ne taip išėjo.*

*Jam nėra kada stovėti ant pjedestalo,
bibliotekų lentynose ilsėtis, —
jam reikia ginčytis, įrodinėti savo,
su rutina už vieno stalo sėstis.*

*Jam reikia bartis, reikia baust ir teisti —
kartais net tuos, kurie jį moka mintinai.
Ir jeigu vis dar būna bandymų pakeist jį,
tai tik ant pjedestalo. Laikiniai.*

*O jis vis dirba. Gal ir klysta kartais,
įpareigodamas jį pataisyti.
Jisai kartu galvoja, mąsto, svarsto,
ir ne raidė, o jo esmė teisi.*

Justinas Marcinkevičius



Žiemos rūmai.

A. Brazaičio nuotraukos

Mano spalio

ANTANAS JONYNAS

*Gintarinis mano kraštas,
Priešo padegtas, liepsnojo,
Kruvinų šaknų pakąstas,
Su pikta mirtim kovojo.*

*Rudeniniai pliaupė lietūs.
Žemė krūpčiojo sušalus.
Karo vieškeliais duobėtais
Atžygiavo mano Spalis.*

*Ties gaisravietėm sustojo . . .
Pro kapus praėjo kloniais . . .
Ir paragino artoją
Plėšt užžėlusius dirvonus.*

*Karo vieškeliai nurimo.
Vakaruos gaisrai išnyko.*

*Isispaudusios ariman,
Spalio pėdos pasiliko.*

*Sitą rudenį audringą
Pirmą kartą pajutau aš,
Kaip širdy jausmu džiaugsmingu
Kunkuliuoja mano kraujas.*

*Karo vieškeliais duobėtais
Man gyvybę nešė Spalis!
Ir tapau aš jo poetas,
Ir jaunos džiugios dainelės*

*Posmais Spalio sėklą sėju
I lietuviškus dirvonus.
Nemirtingų jo idėjų
Ugnimi gaivinsiu žmones.*

Spalio revoliucijos atgarsiai Lietuvoje

MINDAUGAS TAMOŠIŪNAS

Istorijos kandidatas

Rusijos darbininkų ir valstiečių pergalė 1917-ųjų metų spalį, pirmosios pasaulyje socialistinės valstybės—Tarybų respublikos susikūrimas padarė didžiulį poveikį tolesnei istorijos raidai. Didžioji Spalio socialistinė revoliucija pirmiausia ir labiausia paveikė žlugusios carinės Rusijos imperijos tautas, kaimynines šalis. Ji sudarė palankias sąlygas ir Lietuvos darbo žmonių socialiniam ir nacionaliniam išsivadavimui, turėjo lemiamos įtakos Lietuvos likimui.

Didžiųjų revoliucinių įvykių Rusijoje metu Lietuva dar tebebuvo kaizerinės Vokietijos okupuota. Joje šeimininkavo vokiečių žandariai. Tačiau tie Lietuvos gyventojai, kurie kilus pirmajam pasauliniam karui, pasitraukė į šalies gilumą arba ten buvo evakuoti su įmonėmis ir mokyklomis, vyrai, mobilizuoti į kariuomenę, jau 1917 metais patys betarpiškai išgyveno Rusijos Vasario ir Spalio revoliucijas. Palyginti nemažai Lietuvos karo pabėgėlių darbininkų ir valstiečių drauge su rusais darbo žmonėmis Vasaryje vertė caro sostą, o Spalio dienomis kūrė Tarybų valdžią, gynė ją nuo interventų ir vidaus kontrrevoliucijos pilietiniame kare.

Tuoju po Vasario revoliucijos į Petrogradą iš Jungtinių Amerikos Valstijų atvyko Vincas Kapsukas, Kazys Giedrys, Vladas Jasaitis, kiti revoliuciniai socialdemokratai emigrantai. Jie įsijungė į bolševikų partijos veiklą, aktyviai dalyvavo parengiant ir įvykdant Spalio ginkluotą sukilimą.

Lietuvius darbo žmones revoliucinei kovai Rusijoje organizavo bolševikų partija, jos Lietuvos sekcijų Centro biuras, laikraštis "Tiesa," pradėtas leisti Petrograde 1917 m. balandžio 12 d. 1917 metų birželio mėn. Rusijos bolševikų partijai priklausė 2000 lietuvių.

V. Lenino įkurtos bolševikų partijos idėjoms pritarė įvairių tautų darbo žmonės, todėl jie vieningu internacionaliniu frontu stėjo už

išnaudotojiškos santvarkos sugriovimą. Neatsiliko čia ir lietuviai. Ukmergietis A. Godliauskas istorinėmis 1917 m. Spalio dienomis tarnavo "Auroros" kreiseryje, kuris savo pabūklų ugnimi davė signalą Žiemos rūmų šturmui. Maskvoje už Spalio pergalę narsiai kovėsi evakuoto iš Kauno Tilmanso fabriko raudongvardiečių būrys, vadovaujamas komunisto Juozo Kybarto. Sibire 1919 metais pasižymėjo Škotijos lietuvių raudonųjų partizanų būrys, suorganizuotas J. Steponaičio. Kovose už Tarybų valdžią Rusijoje pagarsėjo Raudonosios Armijos vadai Jeronimas Uborevičius, Vytautas Putna, Juozas Blaževičius, Adolfas Juškevičius ir kiti lietuviai.

Vilniuje išleistas biografijų rinkinys "Lietuviai—Spalio revoliucijos ir pilietinio karo dalyviai" (1976; 208 p.) aprašo 75 lietuvių, dalyvavusių kovoje už Tarybų valdžią Rusijoje. Knygoje aprašyta tik maža dalis Spalio revoliucijos ir pilietinio karo dalyvių iš Lietuvos (jų buvo apie 4000), nes apie kitus dar trūksta biografinių duomenų. Tačiau minima knyga yra vienas naujausių leidinių, parodančių, kaip Spalio revoliucija buvo artima Lietuvos darbo žmonėms.

Lietuvos darbo žmonių dalyvavimas Spalio revoliucijoje ir pilietiniame kare Rusijoje buvo tarsi kovos už gimtojo krašto revoliucinį išvadavimą ir pertvarkymą pradžia.

Spalio revoliucijos atgarsius pačioje Lietuvoje vienas pirmųjų nušvietė Vincas Kapsukas knygoje "Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija ir Tarybų valdžia," kurią 1934 metais Chicagoje išleido Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija (antrasis knygos leidimas pasirodė 1958 m. Vilniuje). V. Kapsuko knygą papildė Z. Angariečio veikalas "LKP įsikūrimas ir proletarinė revoliucija Lietuvoje (1918-1919 m.)," parašytas 1935 m. (išleistas Vilniuje 1962 metais).

Iš naujausių šio klausimo tyrinėjimų pažymėtina B. Vaitkevičiaus monografija "Socialistinė revoliucija Lietuvoje 1918-1919 metais" (Vilnius, 1967, 695 p.) bei R. Šarmaičio redaguota "Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža" (I tomas, Vilnius, 1971, 526 p.).

Tikros žinios apie tai, kas įvyko Rusijoje, Lietuvą pradėjo pasiekti nuo 1918 metų pavasario, kai po Bresto taikos į savo gimtąsias vietas ėmė grįžti karo pabėgėliai. Kaizerinės Vokietijos okupuotoje Lietuvoje jos buvo sutiktos prieštarai. "Kunigai, dvarininkai ir buožės griežtai smerkė Spalio revoliuciją ir bolševikus, darbininkai ir visi vargingieji valstiečiai, neišskiriant ir suvargusiųjų nuo karo ir vokiečių okupacijos vidutinių valstiečių, labai palankiai ją pasitiko. Spalio revoliucijos įtakos dėka 1918 m. jau susidarė ir Lietuvoje revoliucinė situacija"—taip V. Kapsukas, pasiremdamas žmonių atsiminimais ir ano meto spauda yra apibūdinęs Spalio atgarsius (V. Kapsukas, min. veik., p. 41).

Lietuvos darbo žmonių socialinio ir nacionalinio išsivadavimo kovai ėmėsi vadovauti 1918 m. spalio pradžioje susikūrusi Lietuvos Komunistų partija. Ji griežtai stėjo prieš lietuvių buržuazijos sandėrius su Vokietijos imperialistais, nors ir dangstomus skambiais nepriklausomybės šūkiais. Lietuvos komunistai ragino darbo žmones vyti okupantus, neleisti įsitvirtinti buržuazijai ir Rusijos darbininkų ir valstiečių pavyzdžiu imti valdžią į savo rankas.

Lietuvos Komunistų Partijos iniciatyva 1918 m. gruodžio 8 d. Vilniuje buvo sudaryta V. Kapsuko pirmininkaujama Lietuvos Laikinoji revoliucinė vyriausybė, kuri gruodžio 16 d. manifestu paskelbė Lietuvoje Tarybų valdžią. V. Kapsuko žodžiais tariant, 1918 metų gruodyje prasidėjo lietuviškas Spalis.

Pakilusiems į socialistinę revoliuciją Lietuvos darbo žmonėms paramos ranką pirmoji ištiesė Tarybų Rusija. RTFSR Liaudies Komisarų Taryba 1918 m. gruodžio 22 d. dekretu pripažino Tarybų Lietuvos nepriklausomybę ir įpareigojo karinius bei ūkinius organus remti jauną tarybinę respubliką. Dekretą pasirašė RTFSR Liaudies Komisarų Tarybos pirmininkas Vladimiras Leninas.

Tarybų valdžios Lietuvoje paskelbimas, manifestas ir pastarasis RTFSR Liaudies Komisarų Tarybos dekretas juridškai įteisino Lietuvos valstybingumo atkūrimą socialistiniu pagrindu, kuris vienintelis galėjo užtikrinti darbo žmonių socialinių ir nacionalinių interesų patenkinimą.

SVIESA, NO. 4, 1977

Jeigu nerūpėtų

ALGIMANTAS BALTAKIS

<i>Jeigu nerūpėtų</i>	<i>Atsakai už plieną,</i>
<i>Motina—Tėvynė,</i>	<i>Fabrikuos išlietą.</i>
<i>Jei pati užaugtų</i>	<i>Atsakai už vaiko</i>
<i>Duona kasdieninė,</i>	<i>Šypseną nekalta,</i>
<i>Jei nebūtų žemėj</i>	<i>Už gegužį žalią,</i>
<i>Tankų ir patrankų,</i>	<i>Už vasarį baltą.</i>
<i>Jei tik darbui reiktų</i>	<i>Atsakai už draugą</i>
<i>Darbininko rankų,—</i>	<i>Ir už visą šalį.—</i>
<i>Eitum sau, dainuotum</i>	<i>Už kiekvieną saulę</i>
<i>Dainėles linksmiausias.</i>	<i>Žvilgantį lašelį.</i>
<i>O dabar krūtinėj</i>	<i>Jeigu nerūpėtų</i>
<i>Rūpesčiai vis rausias . . .</i>	<i>Motina—Tėvynė,—</i>
<i>Atsakai už grūdą,</i>	<i>Kam tada beplaktų</i>
<i>Dirvoje pasėtą,</i>	<i>Ir širdis krūtinėj?</i>

Darbo žmonės revoliuciniais veiksmais kūrė Tarybų Lietuvą. Iki 1919 m. pradžios visuose svarbiausiuose Lietuvos miestuose—Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje buvo sudarytos Darbininkų atstovų tarybos, kurios, nepaisant okupantų ir vietos kontrrevoliucijos trukdymų, ėmėsi vykdyti darbo žmonių valdžios funkcijas. Darbininkų ir valstiečių tarybos, revoliuciniai komitetai kūrėsi taip pat kaime. Organizavosi revoliucinės karinės pajėgos—darbininkų milicija, Raudonasis Žemaičių pulkas ir kiti raudongvardiečių daliniai. Įsidėmėtina, kad visa tai buvo atlikta dar iki Tarybų Rusijos Raudonajai Armijai atžygiuojant į talką sukilusiems Lietuvos darbininkams ir valstiečiams. Be to, Raudonosios Armijos gretose į gimtąją kraštą traukė ir lietuviškas 5-asis Vilniaus pulkas.

Tarybų valdžia iki 1919 metų pavasario laimėjo didesnėje Lietuvos dalyje, bet gyvavo neilgai. Antantės valstybių rikiuojama vokiečių, lenkų kontrrevoliucinė kariuomenė ir vidaus kontrrevoliucija 1919 metų vasarą sunaikino Tarybų Lietuvos Respubliką. Pirmoji socialistinė revoliucija Lietuvoje pralaimėjo svarbiausia dėl interventų karinės persvaros. Yra nustatyta, kad kontrrevoliucijos karinės pajėgos Lietuvoje 1919 metais daugiau kaip 5 kartus viršijo revoliucijos ginkluotas jėgas.

Nors anuomet Tarybų Lietuvos Respublika ir buvo sunaikinta, tačiau įsitvirtinusi valdžioje lietuvių buržuazija nepajėgė sustabdyti Spalio idėjų, sužadintos, suaktyvintos darbo žmonių socialinio išsivadavimo kovos, brandinusios Lietuvoje naują socialistinę revoliuciją.

Revoliucija ir kultūra

Lietuvos TSR kultūros ministras

JONAS BIELINIS

Didžioji Spalio Socialistinė revoliucija sudarė palankias politines, ekonomines ir socialines sąlygas susiformuoti naujai socialistinei kultūrai, kuri tapo galingu visuomenės dvasinio gyvenimo raidos faktoriumi ir stimulatoriumi. Ji padeda plačiau atsiskleisti darbo žmonių kūrybinėms galioms ir ugdo jų dvasinius poreikius. Tokią didelę galią socialistinei kultūrai suteikė tai, kad ji vadovaujasi marksistinė pasaulėžiūra, yra ištikima didingiems komunizmo idealams, pagal savo pobūdį ir siekius—partiška, liaudiška ir iš tikrųjų humanistinė.

Socialistinė kultūra—kaip V. Lenino kultūrinės revoliucijos programos įgyvendinimo išdava—rėmėsi ir remiasi demokratinėmis ir revoliucinėmis tradicijomis, ji kūrybiškai pasisavino visa tai, ką geriausio yra sukūrusios didžiosios mūsų Tėvynės nacijos ir tautos. Komunistų partijos atidaus rūpinimosi, jos atlikto milžiniško auklėjamojo darbo, principingumo, reiklumo, jautrumo ir susiklosčiusios pakilios kūrybinės atmosferos dėka nūdienė lietuvių tarybinė literatūra, dailė, muzika, teatro menas ir kitos meninės veiklos šakos, kaip susėtinės daugianacionalinės mūsų šalies kultūros dalys, yra visų kartų ir savitų meninių individualybių įkvėpto darbo vaisius.

Tarybų Lietuvos kūrybinė inteligentija, atsižvelgdama į Komunistų partijos rūpinimąsi kultūros ugdymu, savo kūrybine veikla įrodė, kad jos ideologinius reikalavimus pavertė savo vidiniais įsitikinimais, aistringai teigdama ir propagudama didingus mūsų epochos idealus, visokeriopai turtindama šiuolaikinio žmogaus vidinį pasaulį ir ugdydama aukštus dvasinius poreikius. Būdingiausias nūdienės visuomenės dvasinio gyvenimo bruožas—vis gilesnis ir platesnis kultūros vertybių įsiliejimas į materialinių gėrybių gamybą ir socialinių procesų vyksmą. Estetinės vertybės dabar lygiai taip pat reikalingos—kaip reikalinga kasdieninė duona, kaip būtiniausių materialinių poreikių

patenkinimas. Tai rodo šie skaičiai: 1976 m. Tarybų Lietuvos valstybinės masinės bibliotekos turėjo apie vieną milijoną 300 tūkstančių skaitytojų, teatrų spektaklius žiūrėjo vienas milijonas 700 tūkstančių žiūrovų, valstybinės filharmonijos ir kitų koncertinių kolektyvų koncertų klausėsi apie 2 milijonai žmonių, muziejai turėjo per 4 milijonus lankytojų, meno saviveikloje dalyvavo 350 tūkstančių dalyvių, kurių jėgomis surengtuose koncertuose apsilankė apie 3,5 milijono gyventojų.

Vienas iš ryškiausių naujos lietuvių socialistinės kultūros bruožų, kuris susiformavo revoliucinio visuomeninio gyvenimo pertvarkymo metais, yra jos visuomeninis kryptingumas, humanistinis kovingumas, pilietinis aktyvumas, siekimas atspindėti tarybinės liaudies kuriamą darbą, pastangas aktyviai veikti dvasinį visuomenės klimatą. Nenukrypstamai vadovaudamasi V. Lenino moksliskai pagrįstais meninės kūrybos partiškumo ir liaudiškumo principais, lietuvių socialistinė kultūra plačiai išėjo už respublikos ribų. Dabar brandžiausi lietuvių tarybinės literatūros kūriniai verčiami į 36 TSRS tautų ir 26 užsienio šalių kalbas, daugiau kaip trisdešimtyje TSRS teatrų statomos mūsų respublikos dramaturgų pjesės. Su dideliu pasisekimu Maskvoje ir Leningrade gastroliavo Panevėžio dramos teatras, labai šiltai maskviečiai priėmė ir Akademinio teatro spektaklius, ypatingai tuos, kuriuos pastatė LTSR liaudies artistas H. Vancevičius. Kauno lėlių teatras rodė savo meną daugelyje Lotynų Amerikos šalių. Lietuvių tarybinių dailininkų kūriniai dažnai eksponuojami Maskvoje, Leningrade, Taline, Rygoje, Ferevane, Tbilisyje, Novosibirske, Kijeve, Minske ir kituose miestuose.

Plačiai išgarsėjo po visą Tarybų Sąjungą mūsų dainininkai, rašytojai, artistai, architektai, muzikantai, dirigentai, režisieriai ir atlikėjų kolektyvai. Pavyzdžiui, TSRS liaudies artistas V. Noreika gerai žinomas Maskvos, Lenin-

grado ir kitų didžiųjų TSRS miestų muzikinei visuomenei. Tarybiniai žmonės didžiuojasi TSRS liaudies artisto J. Miltinio pastatytais spektakliais, TSRS liaudies artistų N. Ambrazaitytės ir D. Banionio, Lenino premijos laureatų E. Mieželaičio, J. Avyžiaus, G. Jokūbonio, TSRS valstybinės premijos laureato S. Krasausko kūryba. Visose broliškosiose respublikose gastroliavo LTSR liaudies artisto S. Sondeckio vadovaujamas kamerinis orkestras. Nuo gintarinės Baltijos krantų iki Ramiojo vandenyno, nuo tolimosios Šiaurės ir iki pietinių TSRS sienų nusidriekė gastroliniai maršrutai Lietuvos kvarteto, Vilniaus kvarteto ir kitų atskirų atlikėjų. Su dideliu pasisekimu gastroliuoja Valstybinės filharmonijos simfoninis orkestras, Kauno valstybinis choras. Broliškosiose respublikose plačiai žinomi mūsų estradiniai kolektyvai, saviveikliniai dainų ir šokių ansambliai, chorai. Tarybų Lietuva, kaip ir kitos broliškos Pabaltijo respublikos, garsi masinėmis dainų šventėmis.

Visa tai įtikinamai rodo, kad lietuvių tarybinė kultūra organiškai įsilieja į vieningą daugiatacionalię Tarybų Sąjungos socialistinę kultūrą. Internacinė kriterijus, visų broliškų TSRS tautų pripažinimas tampa esminiais nacionalinės literatūros, dailės, muzikos ir teatro meno pasiekimų vertinimo kriterijumi. Siuolaikinei lietuvių socialistinei kultūrai, kaip ir kitų broliškų respublikų nacionalinėms kultūroms, būdingas internacionalinis pobūdis ir nacionalinis savitumas. Internacionalumo ir nacionalinio savitumo dermė—tai objektyvus ir unikalus pirmosios pasaulyje socialistinės daugiatacionaliės kultūros raidos dėsningumas, besiremiantis Didžiojo Spalio iškovojoimais ir moksliškai argumentuota Komunistų partijos nacionaline politika.



Su Nemunu pateka saulė

PAULIUS ŠIRVYS

*Su Nemunu
Pateka saulė.
Su Nemunu
Leidžias toli.*

*Prie Nemuno
Mano pasaulis,
Prie Nemuno
Mano šalis.*

*Su Nemunu
Ašarą plovėm,
Su Nemunu
Griovėm stabus.*

*Su Nemunu
Buvom senovėj
Ir būsime,
Kol Nemunas bus!*

*Su Nemunu
Žemėn įaugom,
Ileidom
Galingas šaknis*

*Ir motinos
Lopšį kol saugos—
Iš čia neišdegins
Ugnis.*

*Su Nemunu
Pateka saulė.
Linguoja
Lopšinė gyva.*

*Prie Nemuno
Mano pasaulis—
Gimtoji šalis—
Lietuva.*

JUOZAS MACEVIČIUS

☆ ☆ ☆

*O Vilniau,
kai nušviesi Tu
spalvingu savo šventės saliutu,
toli aš būsiu nuo Tavęs
ir vaikščiosiu po svetimas gatves,
tikrai be skausmo
ir be gaudulio širdy,
nes kur bebūčiau aš,
Tu taip arti,
kad aš matau kiekvieną arką,
girdžiu, kaip šnara pušys Vingio parke,
jaučiu, kaip grindinių sruvena šiluma,—
Tu man kaip didelio gyvenimo gama,
kūrybos ir kovos versmė šviesi,
ir ačiū Tau,
kad Tu esi,
Buvai ir būsi visada
kaip nemari, didinga legenda
ir Revoliucijos
maistingam gaudesy,
ir šventinio saliuto spindesy.*

TARP LYGIŲ LYGI

A. DROBNYS

Lietuvos TSR Ministrų Tarybos Pirmininko
pavadootojas, Plano komisijos pirmininkas

Pilnakraujį gyvenimą šiandien gyvena Tarybų Lietuva, minėdama Didžiosios Spalio socialinės revoliucijos 60-ąsias metines. Žengdama Lenino idėjų nušviestu keliu, ji iškovojo iš tiesų didžiulių laimėjimų visose gyvenimo srityse.

Dabartinėmis, komunizmo kūrimo sąlygomis vis įvairesnis ir tvirtesnis darosi ekonominis, mokslinis-techninis ir kultūrinis visų broliškų Tarybų Sąjungos tautų bendradarbiavimas, vis didesnę reikšmę įgyja sutelktinės visų sąjunginių respublikų darbo žmonių, visų liaudies ūkio šakų, visų darbo kolektyvų pastangos.

Ekonominių ryšių su broliškais respublikomis stiprinimas Tarybų Lietuvai ypač reikšmingas, kadangi žaliavų ir kuro jos pramonė turi įsivežti daugiausia iš kitų šalies rajonų.

Dauguma draugystės ir bendradarbiavimo maršrutų veda į Rusijos Federaciją. Iš jos Lietuva gauna maždaug pusę visos įvežamos ir jai tiekia maždaug pusę čia gaminamos produkcijos. Iš RTFSR Lietuva gauna didesnę dalį juodųjų ir spalvotųjų metalų, medienos, sunkvežimių ir lengvųjų automobilių, sintetinių gaminių.

Intensyvūs ekonominiai ryšiai palaikomi su Ukraina. Iš Dašavos telkinio mūsų respublika gauna dujų, Donbasas tiekia maždaug pusę mūsų įvežamų anglių. Didžiausios šios respublikos įmonės mums siunčia chemijos produkcijos, automatikos įrengimų, plačiai vartojamų gaminių.

Kaimyninė Baltarusija—Lietuvos socialistinio lenktyniavimo partnerė—siunčia traktorių, statybinių medžiagų, elektrotechnikos įrengimų ir kitų gaminių. Daug prekių Lietuva gauna ir iš kitų—Pabaltijo, Vidurinės Azijos ir Užkaukazės Respublikų.

Kasmet plečiami ryšiai su moksliniais institutais ir konstravimo organizacijomis. Kartu projektuojamos naujos įmonės, sprendžiamos aktualios mokslinės-techninės pažangos problemos.

Tarybų valdžios metais Lietuvos žemėlapyje buvo pažymėta daugiau kaip 220 naujų didelių pramonės įmonių. Jas projektuojant, statant, aprūpinant naujausia technika ir rengiant joms kadrus dalyvavo šimtai šalies industrijos ir mokslo centrų.

Vienas iš daugelio ryškių pavyzdžių, rodančių didelę broliškų tarybinių tautų draugystę ir jų savitarpio bendradarbiavimą, yra Lietuvos V. Lenino valstybinės rajoninės elektrinės statyba Elektrėnuose. Šios elektrinės projektą paruošė Maskvos, Kijevo ir Rygos inžinieriai. Įrengimus tiekė maždaug du šimtai įmonių iš šimto miestų, esančių dvylikoje sąjunginių respublikų. Elektrinę statė devyniolikos tautybių atstovai.

Lietuviai pagrįstai vadina draugystės statybomis Alytaus ir Utenos pramonės kompleksus, plečiamą Jonavos azotinių trąšų gamyklą, statomą Ignalinos atominę elektrinę, kuri, beje, bus didžiausia šalyje. O Lietuvos energetikai savo ruožtu sprendžia problemas, kurios padeda broliškų respublikų mokslininkams kurti magnetinius hidrodinaminius generatorius, atveriančius naujas perspektyvas energetikoje.

Broliškos tautos taip pat daug padėjo sukurti naujas respublikos pramonės šakas, gaminančias sudėtingas metalo pjovimo stakles ir įrengimus, skaičiavimo mašinas ir elektroninius prietaisus, chemijos gaminius ir trąšas, šaldytuvus ir televizorius, okeaninius žvejybos laivus, dirbtinę odą ir kitus gaminius. Antai savotišku Tarybų Sąjungos ekonominės geografijos žinyne gali būti sąrašas įmonių, kurios padeda statyti Mažeikių naftos perdirbimo gamyklą. Kuriant Lietuvos naftos chemijos pramonės pirmagimį dalyvauja maždaug 600 įmonių iš visų sąjunginių respublikų. Pradėjusi veikti, Mažeikių gamykla aprūpins benzinu, dizelinu kuru, skystosiomis dujomis Tarybų Sąjungos Pabaltijo ekonominį rajoną. Ji perdirbs Pavolgio naftą, kuri bus tiekiamą socialisti-

tinės sandraugos šalių "Draugystės" naftotiekio atšaka.

Remdamasis vieningu mūsų socialistinės valstybės ūkiniu organizmu, suklestėjo savitarpiskai naudingas tarybinių tautų ekonominis bendradarbiavimas. Tai vienas iš pagrindinių veiksnių, kurių dėka Tarybų Lietuva dabar per savaitę pagamina tiek pramonės produkcijos, kiek buržuazinės santvarkos laikais būdavo pagaminama per metus. Labai mechanizuotas respublikos žemės ūkis užtikrina pastovius ir gausius javų, bulvių, daržovių derlius, didelį gyvulininkystės produktyvumą.

Buržuazinė Lietuva, būdama agrarinis kraštas, galėjo eksportuoti tik žemės ūkio žaliavas ir pusfabrikačius. Daugiau kaip pusė jos eksporto ir importo buvo suorientuota pagal Vokietiją ir Angliją, kurios, naudodamosi savo padėtimi, diktavo vergovines prekių mainų sąlygas.

Dabar mes siunčiame į įvairius Tarybų šalies kampelius labai tiksliai metalo pjovimo stakles, sudėtingus prietaisus ir automatizavimo priemones, elektrinio suvirinimo įrengimus, elektroninę skaičiavimo techniką, elektromotorus, televizorius, radijo aparatus, buitinius šaldytuvus, daug lengvosios ir maisto pramonės gaminių.

Iš pagrindų pasikeitė ekonominių ryšių su kitomis šalimis kryptis ir eksporto struktūra. Siuo metu Lietuvos TSR per sąjunginius eksporto ir importo susivienijimus tiekia įvairių mašinų ir prietaisų gamybos, elektrotechnikos, lengvosios ir maisto pramonės produkciją beveik 90-čiai pasaulio valstybių. Nuolat plečiama prekyba su socialistinėmis šalimis. Vis daugiau Lietuvos gaminių eksportuojama į besivystančias Afrikos ir Lotynų Amerikos šalis.

Iškovoti tokį tarptautinį Lietuvos pramonės produkcijos pripažinimą taip pat padeda kitų respublikų specialistai. Antai, talkininkaujant Ukrainos ir Rusijos Federacijos konstruktoriams, sukurtos ir gaminamos precizinės staklės, apdorojančios detales vieno mikrono tikslumu, automatai su programiniu valdymu. Keletas šalies mokslinio tyrimo institutų padeda mums tobulinti elektros variklius, kuriuos dabar perka keliolika užsienio šalių, jų tarpe Italija, Norvegija, VFR.

Pažymėdama istorinę mūsų šalies gyvenimo datą—Didžiojo Spalio 60-ąsias metines, lietuvių tauta su dar didesniu pasitikėjimu žvelgia į savo ateitį. Dar gražesni, dar šviesesni rytojų jai užtikrina jubiliejiniais metais priimta naujoji TSRS Konstitucija.

Bendraamžiui

VACYS REIMERIS

*Mano mylimas, artimas drauge,
mes, atrodo, seniai jau pažįstami,
vienu laikmečiu gimę ir auge,
vieną dainą dainavę jaunystėje.*

*Mūs karta atkeliavo pasaulin,
griaudžiant, verdant epochų grumtynėm
ir lyg vėliavai užtekant saulei
pakraštį mūsų žemės rytiniam.*

*Mano tikras, ryžtingas bičiuli,
daug pavasarių nuplaukė Nemunu,
kol, kaip laimę, tą saulę didžiulę
mes pajutome savo gyvenime.*

*Ji pas mus neatėjo savaime,
jos nelaukėm, rankas susidėję, —*

*teko ją įsigyt kraujo kaina,
apginkluotiem galingų idėjų.*

*Mano geras, narsus bendraamžis, —
mes praėjom nepaprastą kelią.
Būtų gera lyg bronzos įamžint
eilėse jo bent mažą dalelę.*

*Tad aš tau, kurs kartos neapvylei
tarp gyvenimo vingių pavojų,
tau — kovų atkaklių didvyriui —
savo kuklių dainą dainuoju.*

*Tau, kurs stovi ir šiandien pirmuoju
ant granito ir sielos pastolių,
tau — romantikui rytdienos tolių —
savo širdį dainoj dovanoju.*

Lietuva — Šviesos ir pažangos keliu

JUSTAS PALECKIS

Pavertusi Vinco Kudirkos sukurtąją "Tautišką giesmę" valstybiniu himnu, Lietuvos buržuazija mėgdavo giedoti apie "šviesą ir tiesą" bei vienybę. Tačiau buržuazijos lūpose tai buvo skambūs, bet apgaulingi žodžiai. Lietuvos liaudis, plačiosios darbo žmonių masės, nesulaukė nei šviesos, nei tiesos, o vienybe negalėjo pasigirti ir pati buržuazija, susiskaldžiusi į įvairias politines bei ideologines grupes. Tik vienu atžvilgiu buržuazija buvo vieninga—kovoje prieš darbo liaudies tikruosius interesus, prieš darbo žmonių reikalus ginančią Komunistų Partiją.

Buržuazijos teroras 1918-1919 m. m.

Ryškiausiu pavyzdžiu tapo 1918-1919 metų įvykiai. Tuščios yra buržuazinių istorikų pastangos įrodinėti būk buržuazinės santvarkos įkūrimas įvykęs lietuvių tautos pastangomis. Tikrenybėje Lietuvos buržuazija galėjo užgrobti valdžią tik dėka tarptautinės intervencijos, svetimų kariuomenių įsikišimo. Ne kas kitas, o vokiečių "geležinė divizija" ir kiti vokiškųjų samdinių daliniai, pilsudskiniai lenkų legijonai ir rusų baltagvardiečių būriai buvo tos jėgos, kurios palaužė dar silpnos tada socialistinės tarybinės Lietuvos karines pajėgas ir užtikrino valdžią buržuazijai. Toje kovoje prieš liaudies interesus pasireiškė visų buržuazinių partijų—nuo krikščionių demokratų ligi socialdemokratų—menševikų idiliška vienybė.

Savo nešvariems tikslams pridengti buržuazija skelbė gražius šūkius ir bėrė gausius pažadus apie laisvę ir lygybę, tautos ir dievo vardu skelbė net šešias konstitucijas. Tačiau tikrovėje, prisidengdama demokratijos skraiste, buržuazija kruvinu teroru ir žiauriomis represijomis tramdė ir užgniauždavo liaudies laisvės siekimą. Ne šimtais, o tūkstančiais skaičiuojamos to teroro aukos 1919 metais. Dėl menkausio įskundimo tada šaudė ir kišo po ledu žmones, įtariamus prijaudimu tarybinei santvarkai ar drąsa išreikšti pažangesnę mintį.

Vien kantrioji Lietuvos žemelė žino kiek ji priėmė aukų, kritusių nuo tokių budelių rankų, kaip Povilas Plechavičius, Grigaliūnas-Glovackis ir kiti jų sėbrai.

14. m. — fašistinio tipo diktatūra

Beveik visą buržuazijos viešpatavimo laiką, išskyrus 6 mėnesius 1926 metais, veikė karo arba ypatingosios apsaugos stovis. Ta dingstimi net ir tos pilietinės laisvės ir teisės, kurios įrašytos nusususiose konstitucijose, nebuvo vykdomos. Parlamentinės demokratijos priedangoje įsivyravo klerikalinė diktatūra. O kai 1926 metais per III seimo rinkimus liaudis pašalino klerikalų valdžią, darbo žmonės ėmė kelti reikalavimus platesnių teisių, buržuazija nepaprastai išsigando. Tautininkų ir klerikalų šutvė, vadovaujama budelio Plechavičiaus, fašistuojančio reakcininko Smetonos ir nusipolitikavusio kunigo Krupavičiaus, įvykdė karinį perversmą. Nukrito visos demokratijos kaukės, prasidėjo atviros fašistinio tipo diktatūros laikotarpis, užsitęsęs apie 14 metų. Taip niekais nuėjo buržuazijos politiniai pažadai.

Tas pats įvyko ir su pažadais apie liaudies gerovės bei kultūros kėlimą. Buržuazinė žemės reforma teap rūpino tik mažą dalelę bežemių. Bet netrukus apie trečdalį žemę gavusiųjų jos neteko, nes už skolas ji perėjo į buožių ir naujųjų dvarininkų rankas. Bijodama darbininkų klasės išaugimo ir sustiprėjimo, buržuazija nesirūpino pramonės augimu. Šimtai tūkstančių miesto ir kaimo darbo žmonių liko be darbo. Tuo tarpu kai turtuolių saujelė didino savo turtus, tūkstančiai ir dešimtys tūkstančių darbininkų ir valstiečių kasmet turėjo emigruoti į Brazilijos, Argentinos, Urugvajaus ir kitus tolimus kraštus arba vykti bernauti pas buožes į kaimynines šalis.

Nors buržuazijai viešpataujant buvo skelbtas privalomas pradžios mokslas, tačiau tik maža dalis vaikų dėl tėvų skurdo tegalėdavo išeiti net keturius skyrius. Pavyzdžiui, Kauno miesto

ketvirtąjį skyrių 1936 metais baigė tik apie 10 procentų mokinių. Vidurinį mokslą retai kas iš darbo žmonių galėdavo savo vaikams suteikti, jau nekalbant apie aukštąjį. Mokslas, kaip ir kultūra bei visos teisės ir laisvės buvo tik turtingųjų privilegija. Ne veltui primenamas vieno tautininkų "seimo" atstovo posakis: "Mums reikia ne gimnazistų ir gimnazisčių, bet piemenų, bernų ir mergų."

Darbo žmonės skaudžiai jautė skriaudą ir gėdą dėl tokios padėties. Ir jie netylėjo, bet atkakliai kovojo. Sunku ir suskaičiuoti kiek buržuazijos viešpatavimo metu įvyko kovos demonstracijų, streikų, sukilimų, kiek aukų sudėta kovoje už liaudies teises, kurios ištikimu vadovu buvo Komunistų partija.

Prieš 37 metus

Užtat suprantamas tas masinis darbo žmonių džiūgavimas, kuris 1940 metų vasarą lydėjo fašistinio režimo žlugimą ir valdžios perėjimą į darbo žmonių rankas. Gerai prisimenu ilgiausią žmonių eiles prie balsavimo apylinkių Liaudies seimo rinkimų dienomis. Milžiniškos Kauno darbo žmonių manifestacijos vyko Liaudies seimui 1941 m. liepos 21 d. priėmus istorines deklaracijas—apie Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos paskelbimą ir Tarybų Lietuvos įstojimą į Tarybų Sąjungos sudėtį.

... Mintimis persikeliu į tas neužmirštas dienas prieš 37 metus. Liaudies seimas išrinko Įgaliotąją komisiją, kuriai pavedė įteikti TSRS Aukščiausieji Tarybai deklaraciją su prašymu priimti mūsų jaunąją Tarybų respubliką. Kauno stotyje komisija iškilingai išlydima. Trumpame interviu per radiją čia pat pareiškiu:

— Vykstame į Maskvą parvežti Lietuvai naują saulę—Tarybinės Konstitucijos saulę.

Susėdame į trumpą traukinį, kuriuo važiuoja komisijos nariai ir palydovai. Pakelyje suartėjame. Kai kurie seni pažįstami susitinka po daugelio metų, nes vieni buvo įvairiuose kalėjimuose ir koncentracijos stovyklose, kiti gyveno įvairiose vietose, o buvo ir visai savitarpį nepažįstamų. Važiuojančių tarpe įžymūs revoliucionieriai komunistai—L. Adamauskas, K. Didžiulis, A. Sniečkus, I. Adomas-Meskupas, M. Šukauskas, P. Zibertas. Greta su krašto apsaugos ministru generolu V. Vitkausku—jaunas kareivis V. Ditkevičius. Čia ir rašytojai bei poetai—Liudas Gira, P. Cvirka, A. Venclova, S. Vainiekienė (Salomėja Neris išvyko į Maskvą jau anksčiau), žemės ūkio

ministras M. Mickis, darbininkų ir valstiečių atstovai—B. Abdulskaitė, M. Kutraitė, K. Petrauskas, J. Demskis, P. Petrauskas.

Kelionė jaudinanti, iškilinga. Kiekvienoje stotyje, tiek Lietuvoje, tiek Baltarusijoje, mus sutinka draugiškai, nuoširdžiai. Minske nuveža į Lenino aikštę, kur įvyksta mitingas. Kalbose skamba džiaugsmas dėl abiejų brolišių tautų perskirtųjų bendrų kelių atnaujinimo. Tokie pat draugiški susitikimai ir keliose Rusijos stotyse.

Pirmieji susitikimai Maskvoje

Stai mūsų traukinys įvažiuoja į Baltarusijos stotį. Sutikimas iškilingas—vėliavos, gėlių ir žolynų girliandos, nutiestas ilgas kilimas, išrikiuota garbės sargyba, groja orkestras. Susipažįstame su mūsų sutikėjais—VKP (b) Maskvos komiteto sekretorium A. Ščerbakovu, TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sekretorium A. Gorkinu, Maskvos vykdomojo komiteto pirmininku V. Proninu, armijos generolu K. Mereckovu.

Išeiname į stoties aikštę, kur įrengta tribūna. Pradėdamas mitingą, Ščerbakovas sveikina Lietuvos pasiuntinius, kalba apie laimingas permainas lietuvių tautos gyvenime, tarybinių tautų draugystę, apie paramą, kurios Lietuva susilauks atsilikimui nugalėti. Savo žodyje aš pareiškiu, kad Lietuvos liaudis su dideliu vieningumu pasiryžo eiti socialistiniu keliu petys į petį su broliškomis tarybinėmis tautomis. Liudas Gira kalbėjo apie džiaugsmą ir laimę būti liaudies valios vykdytojais.

Gėlėmis ir žalumynais papuoštose mašinose važiuojame Gorkio gatve. Žmonės sveikina šūkiu ir plojimais. Visus jaudina toks nuoširdus sutikimas. Mus patalpino "Maskvos" viešbutyje. Iš numerio, esančio šeštame aukšte, pro langą matau Raudonąją aikštę, Kremlį, Mauzoliejų. Prisimenu savo pirmąją kelionę, kada atvykau drauge su B. Dvarionu kaip turistai, žurnalistas. Kas galėjo pagalvoti, kad po 7 metų teks atvykti su tokia nepaprasta misija.

Kitą dieną—rugpjūčio pirmą—iš ryto aplankome Lenino Mauzoliejų ir Muziejų. Reikšmingas tos dienos vakaras, kai mūsų komisija ir tokios pat Latvijos, Estijos, Besarabijos ir Siaurės Bukovinos komisijos nuvykome į Didžiuosius Kremliaus rūmus kaip TSRS Aukščiausiosios Tarybos septintosios sesijos svečiai.

Kildami plačiais laiptais dalinamės mintimis ir įspūdžiais. Nuostabioj savo rimtu puošnumu

ir erdvumu Georgijaus salėje vaikštome tarp deputatų, atstovaujančių Tarybų Sąjungos respublikoms ir tautoms. Daugelis, ypač moterys, savo būdingais tautiniais drabužiais išsiskiria, lyg margos gėlės. Tą gėlyną puošniais tautiniais kostiumais praturtino Pabaltijo, Besarabijos ir Šiaurės Bukovinos atstovės.

Susipažįstame su kaimynų—Latvijos ir Estijos—atstovais. Mus supažindina su įžymiais Tarybų šalies žmonėmis—rašytojais A. Tolstojumi, M. Solochovu, A. Korneičiuku, V. Vasiļevska, šiaurės tyrinėtojais O. Šmidt, I. Papaninu, lakūnu Gromovu.

Artėjant posėdžio pradžiai, pereiname į posėdžių salę. Už prezidiumo stalo pasirodo Sąjungos Tarybos pirmininkas A. Andrejevas, Tautybių Tarybos pirmininkas N. Švernikas, jų pavaduotojai. Įeina J. Stalinas, V. Molotovas, M. Kalininas, K. Vorosilovas, A. Mikojanas, A. Ždanovas ir kiti aukščiausiųjų organų nariai.

Tos dienos posėdžio darbų tvarkoje V. Molotovo pranešimas apie tarptautinę padėtį ryšium su karo eiga Vakarų Europoje. Drauge jis apžvelgia įvykius, susijusius su tarybinės santvarkos atkūrimu Pabaltijo respublikose ir jų pareikštu noru įeiti į Tarybų Sąjungos sudėtį bei Besarabijos ir Šiaurės Bukovinos sugrąžinimu.

Kitos dienos posėdyje dalinomės džiaugsmu, kurį reiškė Besarabijos atstovai ryšium su tos moldavų tautos dalies žemės sugrįžimu į tėvynę Moldaviją, kuri tame posėdyje buvo iš autonominės respublikos pertvarkyta į įteisintas Šiaurės Bukovinos grįžimas į Ukrainos TSRS sąstatą.

Istorinė rugpjūčio 3-sios diena

Štai atėjo ir mūsų tautos istorinė rugpjūčio 3-sios diena. Tarybų Lietuvos Įgaliotosios komisijos įžengimą į posėdžių salę visi deputatai atsistojo sutiko audringais plojimais. Pirmininkaujantis A. Andrejevas suteikė man žodį pranešimui. Savo kalboje išdėsciau sunkų lietuvių tautos likimą carizmo jūne ir buržuazinės—fašistinės santvarkos metais, o užbaigdamas pareiškiau:

— Lietuvos Liaudies seimas įsitikinęs, kad tik įstojimas į Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos sąstatą garantuos tikrą Lietuvos suverenumą, tikrą pramonės ir žemės ūkio pakilimą, nacionalinės kultūros suklestėjimą, tautos medžiaginių ir dvasinių jėgų išstobulėjimą.

Paskui perskaičiau Liaudies seimo deklaraciją apie Tarybų Lietuvos įstojimą į Tarybų Sąjungos sąstatą ir įteikiau ją A. Andrejevui.

Pranešimą svarstant apie sunkią Lietuvos darbo valstiečių būklę kalbėjo Pranas Petrauskas. Toliau sekė Salomėja Neris, perskaičiusi

Ir Lietuva pavirto

Kapais, kalėjimu.

Surištos rankos tvirtos

Klaikiu tylėjimu.

Gimtoji žemė glaudžia

Sušaudytus vaikus.

Ir dainos liūdno, skaudžios

Nuaidi per laukus.

Bet štai ir išvadavimo džiaugsmas:

Jau laisvės girdime garsus;—

Mokėsime ją saugot.

Kalėjimai atsiduso trankiai—

Laisve kvėpuoja draugai.

Laisvos mintys, laisvos rankos,—

Su šaknimis grius vargai.

M. Mickis apibūdino neteisingą žemės paskirstymą Lietuvoje, kur 70 tūkstančių mažžemių valdė žemės mažiau, negu 624 stambūs žemvaldžiai. Ypač karštai sutikta 20 metų kalėjimuose praleidusio revoliucionieriaus Prano Ziberto kalba.

Po to pasisakymo žodį gavo Baltarusijos KP(b) CK sekretorius P. Ponomarenko. Jis pasiūlė patenkinti Liaudies seimo prašymą ir priimti Tarybų Lietuvą į TSRS sąstatą sąjunginės respublikos teisėmis. Drauge su tuo jis pasiūlė perduoti Tarybų Lietuvai dalis Tarybų Baltarusijos pasienio rajonų, kuriose lietuviai sudaro gyventojų daugumą.

Vienbalsiai buvo priimtas įstatymas, patvirtintas P. Ponomarenkos pasiūlymas, o taip pat nutarimas dėl deputatų nuo Tarybų Lietuvos rinkimų į TSRS Aukščiausiąją Tarybą. Visi sesijos dalyviai sustojo ilgai plojo sveikindami Tarybų Lietuvos priėmimą į didžiąją Tarybų Sąjungos respublikų šeimą. Visų veidai sujau-dinti, skamba šūkiu dešimtimis kalbų. Lietuvos atstovai sveikina vienas kitą jau kaip pilnateisiai Tarybų Šalies piliečiai.

Dar kelias dienas pabuvome Maskvoje, apžiūrėjome jos įžymybes, dalyvavome mūsų kaimynų—Latvijos ir Estijos—priėmimo į TSRS šeimą, susitikome su vadovaujančiais Tarybų Sąjungos veikėjais pas J. Staliną.

Socialistinės santvarkos Lietuvoje pasiekimai

Jaudinantis buvo ir mūsų delegacijos grįžimas iš Maskvos. Vėl sutikimai ir sveikinimai

stotyse. Grandioziniu mitingu stoties aikštėje sutiko mus Lietuvos sostinė Vilnius. Toks pat mitingas ir Kauno stoties aikštėje. Mitingą atidarydamas, ministro pirmininko ir prezidento pareigas laikinai ėjęs M. Gedvilas kalbėjo apie lietuvių tautos džiaugsmą, jai tapus didžiosios Tarybinių tautų šeimos nariu.

Dabar, praėjus 37 metams nuo tų istorinių įvykių, galime pilnai įvertinti jų didingumą ir milžinišką reikšmę. Kaip didžiausią laimėjimą vis atžymime lietuvių tautos išgelbėjimą iš pražūties, kuri jai neabejotinai gresė nuo hitlerinių grobikų. O kaip daug kitų laimėjimų, kurie pasiekti dėka tarybinei socialistinei santvarkai, tarybinių tautų vienybei, tarpusavei paramai ir komunistų partijos išmintingai politikai!

Tarybų Lietuvos darbo žmonės akivaizdžiai mato, kad Tarybinėje Konstitucijoje įrašytos teisės yra ne tušti pažadai, bet realybė.

Kaip įvykdyta teisė į darbą ryškiai liudija toks faktas, kad 1940 metais Lietuvoje darbininkų ir tarnautojų buvo vos 179 tūkstančiai, o dabar jų yra milijonas 373 tūkstančiai. Taigi, negali būti kalbos apie nedarbą. Teisės į mokslą realizavimas parodo tiesiog nuostabių rezultatus. Per buržuazijos viešpatavimo 20 metų aukštuosius mokslus išėjo apie 4 tūkstančiai, o tarybiniais pokario metais juos baigė daugiau 130 tūkstančių žmonių. Per vienerius metus dabar aukštuosius mokslus baigia dvigubai daugiau, negu seniau per visus 20 metų. Mokytojų skaičius iš nepilnų 8 tūkstančių išaugo ligi 40 tūkstančių su viršum. Mokslo darbuotojų buržuaziniais laikais buvo vos 633, o dabar jų skaičius siekia 13 tūkstančių. Teisė į sveikatos apsaugą irgi tapo realybe: buržuazijai valdant gydytojų buvo vos apie pusantro tūkstančio, o dabar jų arti 12 tūkstančių, lovų ligoninėse buvo apie 7 tūkstančius, o dabar—37 tūkstančiai. Apie teisę į aprūpinimą senatvėje liudija tai, kad 635 tūkstančiai žmonių respublikoje gauna pensijas. Kurortuose, sanatorijose, poilsio namuose, kurie seniau nebuvo prieinami darbo žmonėms, dabar ilsisi jų šimtai tūkstančių.

Tai tik maža dalelė pavyzdžių, vaizduojančių didžiulius laimėjimus, pasiektus tarybinėse sąlygose. Buržuazinių laikų tempais skaičiuojant, tam pasiekti būtų reikėję šimtų, o kai kur ir tūkstančių metų. Pavyzdžiui, aukštuosius mokslus dabartiniam baigusiuju skaičiui pasiekti reikėtų 600 metų, o diplomuotų inžinierių

Lietuva

*Lietuva—akmuo prie slenksčio seno
Ir lietaus lašelis debesų.
Lietuva—ugnis, kurią kūrenam,
Ir kurios sudegsime visi.*

*Lietuva su pagonybės mitais,
Lietuva su šimtmečių lažu.
Lietuva—grėsmingas dinamitas
Tūkstančiuos sukilėlių laužų.*

*Visos pievos, upės apraudotos
Graudžiose lietuvis raudose.
Švietė revoliucijos raudonos—
Požemiuos įkalinta dvasia.*

*Mes visi tenai—gelmėj—užgimę
Po lenktu sukilėlių dalgiu.
Ir visus mus Lietuva augino
Tarsi lauką želiančių rugių.*

*Ak, rugiai iškentę gruodžio vėją,
Ir keliai, nubėgantys kalvom . . .
Kąkada iš Lietuvos atėję,
Mes ir vėl sugrįšim Lietuvon.*

*Ir tenai, kur po visų klajonių
Žemėn atsiguls mana galva,
Nerašykite mano vardo, žmonės
Parašykite, žmonės—Lietuva.*

JONAS STRIELKŪNAS

dabartinio daugiau kaip 30 tūkstančių skaičiui pasiekti reikėtų apie 2 tūkstančių metų. Gi buržuazija, taip mažai inteligentų teturėdama, žinojo tik skustis jų pertekliumi ir inteligentų bedarbių skaičiaus didėjimu.

Atsimindamas anų laikų įvykius, džiaugiuosi, kad teko sulaukti šių dienų ir kartu su visa mūsų darbo liaudimi įsitikinti, kad socialistinis tarybinis kelias, kuriuo nuėjo Lietuva 1940 metais, buvo vienintelis teisingas kelias į tikrą tiesą, tikrą šviesą ir tikrą pažangą.

Didysis Spalis ir pasaulio likimas

ČESLOVAS JURŠĖNAS

Žmonijos istorijos įvykius, faktus galima tiksliau pasverti, pilniau įvertinti, praėjus dešimtmečiams, amžiams. Tada geriau matyti pasekmės, lengviau lyginti aptariamą įvykį su kitais. Ir socialistinė revoliucija Rusijoje neiškart buvo pavadinta Didžiąja. Tačiau ir tada revoliucinių įvykių organizatoriams, Spalio didvyriams—bolševikams buvo visiškai aišku, kad jų veiklos vaisius—istorinis, kad lūžis Rusijoje—tai lūžis pasaulyje. Buvo ir pašalinių stebėtojų, kurie teisingai įvertino pirmosios pasaulyje pergalingos socialistinės revoliucijos reikšmę. Amerikiečių karo korespondentas Europoje John Reed buvo Spalio įvykių Rusijoje liudininkas. J. Reedą revoliucinis perversmas tiesiog sužavėjo ir, grįžęs į Jungtines Valstijas, jis aktyviai propagavo socializmo idėjas, Tarybų Rusijos perspektyvas, parašė vieną geriausių knygų apie Didžiąją Spalio socialistinę revoliuciją “10 dienų, kurios sukrėtė pasaulį.”

Maždaug tuo pačiu metu Jungtinių Valstijų Senato juridinio komiteto subkomitetas, vadovaujamas senatoriaus Overmeno, surengė posėdžius, skirtus Spalio revoliucijai. Tikslas—ne tiek išsiaiškinti permainų Rusijoje esmę, kiek pasmerkti revoliuciją ir bolševikus. Nesigilinsiu dabar į tas pasakas, kurios buvo sekamos subkomiteto posėdžiuose (apie moterų Rusijoje nacionalizaciją, apie vokiečius—Raudonosios armijos vadus ir t. t.). Tai—juokinga, tiksliau, tragikomiška situacija. Pasižiūrėkim, kaip tada, 1919 metų pradžioje, buvo įsivaizduojamos bolševizmo perspektyvos, Tarybų valdžios ateitis. “Ši sistema, darė išvadą subkomiteto narys Nelsonas, pasmerkta pražūčiai dėl trijų priežasčių: pirma, dėl žaliavų stygiaus, antra, dėl prityrusių vadovų trūkumo, trečia, dėl to, kad darbininkai nelinkę dirbti.” Šiandien, minint Didžiojo Spalio 60-metį, ne tiek pikta, kiek linksma darosi, skaitant paminėtojo senatoriaus ir tūkstančių nelsonų, overmenų Amerikoje ir Europoje patentuotas pranašystes apie neišvengiamą ir nedelsiamą bolševizmo krachą. Priminsiu dar, kad ne kas kitas, o tokio tipo veikėjai buvo ėmęsi ir atitinkamų, agresyvių veiksmų prieš Tarybų šalį (užsienio intervencija, ekonominė blokada ir pan.). Pagaliau ir

vokiškasis fašizmas vykdė tą pačią—“bolševizmo išnaikinimo, civilizacijos gelbėjimo”—misiją. Bet koks gi rezultatas? Kieno vertinimai, kieno prognozės atlaikė istorijos išmėginimus? Manau, ir be didesnių komentarų tai aišku.

Spalio pergalė—svarbiausias XX šimtmečio įvykis, iš pagrindų pakeitęs visos žmonijos vystymąsi. Didžioji Spalio socialistinė revoliucija buvo dėsningas visuomenės vystymosi, klasių kovos monopolistinio kapitalizmo sąlygomis padarinys. Po jos pergalės susikūrė pirmoji pasaulyje socialistinė valstybė. Jeigu iki revoliucijos Rusijai teko tik kiek daugiau kaip 4 proc. pasaulinės pramonės produkcijos, tai šiandien—jos penktadalis. Dabar Tarybų Sąjungoje pagaminama pramonės produkcijos daugiau, negu jos buvo gaminama visame pasaulyje 1950 metais. Tik per paskutinįjį dešimtmetį praktiškai padvigubėjo TSRS ekonominis potencialas, sukurtas per praėjusią pusę šimtmečio. Tarybų valstybė dabartiniame pasaulyje užima reikšmingas pozicijas tiek ekonomikos, tiek ir politikos srityje. Be jos dalyvavimo, be jos žodžio šiandien neįmanoma rimtai spręsti nė vienos tarptautinės problemos. Spalio revoliucijos vadovai, jeigu jie būtų gyvi, tikrai galėtų džiaugtis tuo, kaip išaugo, sustiprėjo, suklestėjo pirmoji socialistinė valstybė, koks jos svoris tarptautinėje arenoje.

Didysis Spalis atvėrė naują epochą—žmonijos perėjimo iš kapitalizmo į socializmą epochą. Iš pradžių nuo kapitalizmo atskilo Rusija—šeštoji pasaulio dalis. Po kelių metų nauju keliu pasuko Mongolija. Fašizmo ir Japonijos militarizmo sutriuškinimas antrojo pasaulinio karo metais, socialistinių revoliucijų pergalė daugelyje Europos ir Azijos šalių paspartino pasaulinę raidą. Didžiojo Spalio pradėtas revoliucinis procesas pasiekė kokybiškai naują pakopą: susiformavo pasaulinė socializmo sistema. Iš pagrindų pasikeitė jėgų santykis tarptautinėje arenoje. Pasaulinio socializmo galia ir pavyzdys padidino tarptautinės darbininkų klasės revoliucines galimybes, prisidėjo prie viso išsivadavimo judėjimo pažangos. Pergalingai pasibaigus Kubos revoliucijai, buvo įkurta pirmoji socialistinė valstybė Vakarų pusrutulyje. Viet-

namiečių tautai iškovojo istorinę pergalę ir suvienijo šalį, Vietnamo Socialistinė Respublika tapo svarbiu taikos ir pažangos Azijoje veiksmu. Laose nugalėjus patriotinėms jėgoms, marksistinei-lenininei liaudies revoliucinei partijai pradėjus vadovauti šaliai, plečiasi socialistinių šalių šeima.

Iširo kolonijinė imperializmo sistema, kurios griuvėsiuose apie devyniasdešimt jaunų valstybių stiprina savo nepriklausomybę, iš imperializmo rezervo tampa daugeliu atvejų antiimperialistiniu veiksmu. Palyginkim: ikispalniais metais iš pusantro milijardo su viršum žemės gyventojų 600 milijonų gyveno kolonijose, o 360 milijonų pusiau kolonijose, dabar—tik 12 milijonų, arba 1914-aisiais kolonijinėje priklausomybėje buvo 60 proc. žmonijos, o 1977 metais kolonijų gyventojai nė pusės procento nesusidaro. Smarkiai išaugo tarptautinis komunistų ir darbininkų judėjimas, apimantis (įskaitant valdančiąsias partijas) 90 šalių ir 60 milijonų narių. Šiandien kai kuriose Vakarų šalyse kompartijos yra tiek stiprios, kad, ir nebūdamos vyriausybėse koalicijose, praktiškai daro įtaką buržuazinėms vyriausybėms, kurios priverstos atsižvelgti į komunistų pozicijas.

Apibendrinant galima sakyti, kad apamai susilpnėjo imperializmas, susiaurėjo jo veikimo sfera. Iš esmės pasikeitus jėgų santykiui pasaulyje, vyksta gilus visos tarptautinių santykių sistemos persitvarkymas.

Be Spalio revoliucijos, be pasaulinio socializmo įtakos nebūtų buvę ir kai kurių svarbių pasikeitimų kapitalistinėse šalyse. Juk monopolinė buržuazija, esant dideliems realaus socializmo laimėjimams, išaugus klasių kovai Vakaruose, laiko tikslinga padaryti kai kurių nuolaidų darbo žmonėms, įvykdyti tam tikras reformas socialinėje sferoje.

Didžiojo Spalio įtaka pasaulio likimui pasireiškia ir tuo, kad karo ir taikos klausimai šiandien atrodo visai kitaip, negu kapitalizmo nežaboto viešpatavimo metais. Socializmas ir taika—neperskiriami dalykai. Tarybiniais žmonėms tai tapo aksioma, tokiu savaime aiškiu dalyku, kad, atrodytų, ir kalbėti daug neverta. Tuo tarpu Vakaruose, ypač Jungtinėse Valstijose labai dažnai tvirtinama atvirkščiai. Tačiau pats pirmasis naujojo tipo valstybės dokumentas buvo Taikos dekretas. Bolševikai, vos paėmę valdžią, oficialiai pasiūlė nutraukti karą, jie atkakliai ir nuosekliai siekė taikos. Ne Tarybų Rusijos, ne bolševikų kaltė,

kad pirmasis pasaulinis karas dar tęsėsi ilgus mėnesius ir žuvo milijonai žmonių. Maža to, juk ir po karo Tarybų šalyje dar ketvertą metų liejosi kraujas. Priminsiu (ne visi tai žino): ginkluotas Spalio perversmas nebuvo kruvina istorinė drama—tomis dienomis težuvo penki žmonės. Taigi, Spalio revoliucija buvo istorijos subrandinta, masės buvo giliai pasipiktinusios senąja valdžia. Tačiau nueinančios nuo istorinės arenos klasės sukurstė pilietinį karą, į Rusijos vidaus reikalus ginklu įsimaišė kapitalistinės valstybės. Žodžiu, kraujo upėmis buvo mėginta sustabdyti natūralų istorijos vyksmą. Reakcijai, kaip gerai žinote, tai nepavyko padaryti.

Iš anų, pirmųjų pospalinių metų prisimintinas dar vienas dalykas. Tai—tarptautinė konferencija Genujoje 1922 metais. Neaiškinsiu viso konferencijos darbo, juoba jina konkrečių rezultatų beveik ir nedavė. Priminsiu vieną momentą—tai buvo pirmasis didelis tarptautinis forumas, kuriame dalyvavo socialistinės šalies delegacija. Ir būtent čia, Genujoje, tarybiniai diplomatai pateikė visuotinio ir visiško nusiginklavimo projektą. Deja, ir kiti tarybiniai pasiūlymai Genujoje, ir šis projektas nebuvo priimti. Taip buvo prieš 55 metus.

O vėliau? Prieš 30, prieš 20 metų Vakarų atsakymas į Tarybų Sąjungos, kitų socialistinių šalių pasiūlymus nusiginklavimo klausimais, kaip taisyklė, vienokia ar kitokia forma būdavo neigiamas. Reikalai ėmė taisyti praktiškai tik per paskutinįjį dešimtmetį. Kas gi nulėmė? Sustiprėjo pagrindinė taikos išsaugojimo jėga—socialistinė sandrauga, išaugo pasaulio tautų spaudimas buržuazinėms vyriausybėms, atsirado ir blaiviau, realistiškiau galvojančių veikėjų prie Vakarų valstybių vairo. Ir jeigu šiandien nėra betarpiško termobrando linio karo grėsmės, jeigu žmonės vis labiau įsitikinę taikingu planetos rytojumi, tai visų padėkos žvilgsniai turi krypti į socializmo pasaulį, į taikos švyturį—Tarybų Sąjungą.

Ir būtent Spalio šalis, didžioji Tarybų Sąjunga, pirmoji pasaulyje dešimčiai Helsinkio principų suteikė įstatymo galią, įtraukė taikos sambūvio dekalogą į naująją Konstituciją. Taikus sambūvis—sudėtinė lenininės užsienio politikos dalis. Ši politika, taikos politika nuosekliai bus įgyvendinama ir ateityje. Ir kuo didesni laimėjimai bus šioje srityje, tuo palankesnės galimybės susidarys Spalio idėjoms pasklisti planetoje, tuo didesnė bus Didžiojo Spalio įtaka viso pasaulio likimui!

Lietuviai — Spalio revoliucijos dalyviai

VACLOVAS KULVIČIUS

Istorijos kandidatas, docentas

Didžioji Spalio socialistinė revoliucija labai svarbi buvo ir lietuvių tautai, nes atvėrė kelius išsivaduoti iš nacionalinės priespaudos, buržuazijos bei dvarininkų išnaudojimo. Todėl labiausiai susipratę Lietuvos darbo žmonės aktyviai dalyvavo ruošiantis šiai revoliucijai, ją vykdančiam, gynė jos laimėjimus nuo vidaus kontrrevoliucionierių ir užsienio imperialistų.

Kokiu būdu Rusijos revoliucinio judėjimo centruose atsirado palyginti nemaža lietuvių? Į Rusijos miestus Lietuvos darbo žmonės vyko darbo ieškoti dar iki pirmojo pasaulinio imperialistinio karo. Pvz., Rygoje gyveno apie 35 tūkstančiai lietuvių. Rygoje lietuviai buvo geriausiai organizuoti, leido bolševikinės krypties laikraštį "Vilnis." Atokesniuose carinės Rusijos rajonuose buvo tremtinių, ypač po 1905-1907 metų revoliucijos nuslopavimo. O prasidėjus imperialistiniam karui, trečdalis suaugusiųjų Lietuvos gyventojų, gelbėdamiesi nuo Vokietijos imperialistų okupacijos, pasitraukė į Rusijos miestus. Evakuavosi gamyklos, įstaigos, mokyklos, spaustuvių su savo darbininkais, mokiniais.

Bolševikų partijai vadovaujant, gana daug evakuotųjų Lietuvos gyventojų įsijungė į bendrą Rusijos darbo žmonių revoliucinę kovą prieš carizmą, buržuazinę santvarką, už socialistinę revoliuciją. Tarp Lietuvos pabėgėlių aktyviai dirbo lietuviai bolševikai. Jie vadovavo darbininkų, moksleivių rateliams, palaikė ryšius su revoliuciniais socialdemokratais. Čia reikėtų paminėti K. Rimšą, P. Dubindrį, K. Poželą, J. Opanskį, E. Tautkaitę, M. Pelėdžiūtę ir kitus. Į šį darbą aktyviai įsitraukė ir lietuvių proletarinis poetas Julius Janonis.

Tačiau, plečiantis revoliuciniam judėjimui, švietėjiško darbo rateliuose neužteko. V. Mickevičiaus-Kapsuko, tuo metu gyvenusio užsienyje, pasiūlymu, 1916 m. lapkričio 21 d. Petrograde buvo sušaukta lietuvių revoliucinių socialdemokratų nelegali konferencija, kuri nutarė, kad minėtų ratelių nariai įstoja į bolševikų partiją. Konferencija išrinko Rusijos socialdemokratų darbininkų partijos (bolševikų) Petrogrado organizacijos Lietuvių rajoninį komitetą. Tuo metu Lietuvių rajonas Petrograde vienijo

68 partijos narius. Panašus darbas vyko ir kitose pabėgėlių iš Lietuvos gyvenimo vietose.

Reikia pabrėžti, kad tai buvo labai sunkus darbas, dirbamas pogrindyje, neturint lėšų, spaudos, kai tuo tarpu dauguma buržuazinių, klerikalių ir smulkiaburžuazinių partijų ir organizacijų veikėjų buvo evakuavę savo spaustuves, turėjo lėšų, dirbo legaliai, net remiami caro vyriausybės. Jie per spaudą, pamokslus ir kitokiais būdais skleidė nacionalistines, antirevoliucines idėjas, kurstė remti carinę vyriausybę imperialistiniame kare.

Platesniam lietuvių bolševikų revoliuciniam darbui buvo reikalingas revoliucinis laikraštis lietuvių kalba. Tačiau dėl revoliucionierių suėmimų ir lėšų stokos pirmasis "Tiesos" numeris buvo išleistas jau po Vasario buržuazinės demokratinės revoliucijos (1917 m. kovo 30 d. 3000 egz. tiražu). Vienas aktyviausių šio laikraščio organizatorių buvo J. Janonis.

Nuvertus carą, lietuviškoji buržuazija ėmė remti buržuazinę Rusijos Laikinąją vyriausybę, sustiprino savo nacionalistinę veiklą. Stengdamiesi sutrukdyti Lietuvos darbo žmonėms suartėti su revoliucine rusų darbininkija, lietuvių buržuaziniai nacionalistai šmeižė bolševikų partiją, Rusijos darbininkų klasę, kvietė lietuvių darbo žmones vieningai kovoti už Lietuvos "nepriklausomybę." "Nepriklausomą" Lietuvą jie įsivaizdavo kaip buržuazinę valstybę. Norėdami sustiprinti savo pozicijas, jie Rusijoje sulipdė Lietuvių tautos tarybą, kurią vertino kaip aukščiausią lietuvių valdžią, kaip būsimos buržuazinės Lietuvos vyriausybės užuomazgą. Lietuviškieji buržuaziniai nacionalistai šaukė Lietuvių seimą, kūrė Lietuvių kareivių sąjungą, visa tai dangstydami melagingomis kalbomis apie lietuvių buržuazijos ir darbo žmonių vienybę, vieningus tikslus, skiepijo šovinistinę neapykantą kitataučiams.

Lietuvos bolševikų kovoje prie buržuazinius nacionalistus, auklėjant ir buriant Lietuvos pabėgėlius apie RSDDP(b) CK, svarbų vaidmenį atliko Z. Aleksa-Angarietis, V. Mickevičius-Kapsukas, J. Janonis, J. Opanskis, K. Giedrys ir kiti. Lietuviai bolševikai Rusijoje vadovavosi bolševikų partijos programa ir

taktika. Ypač didelę įtaką jų veiklai turėjo V. Lenino straipsniai, kalbos mitinguose, konferencijose. Aktyviausi Petrogrado Lietuvių rajono nariai dalyvavo RSDDP(b) VII (Balandžio) konferencijoje ir RSDDP(b) VI suvažiavime. Vykdydami suvažiavimo ir konferencijos nutarimus, lietuviai bolševikai plėtė revoliucinį darbą tarp pabėgėlių. Augo partijos narių skaičius. Antai Petrograde 1916 m. lapkričio mėn. buvo 68 partijos nariai, o 1917 m. birželio—345. Visoje Rusijoje lietuvių bolševikų jau buvo priskaičiuojama apie du tūkstančius.

Svarbus įvykis lietuvių bolševikų gyvenime buvo partijos rajonų, sudarytų pagal teritorinį principą, reorganizavimas į RSDDP(b) lietuvių sekcijas. 1917 m. spalio mėn. buvo patvirtintas RSDDP(b) Lietuvių sekcijų Centro biuras (V. Kapsukas, Z. Angarietis ir J. Janonis), kuris ėmė vadovauti lietuvių bolševikų sekcijoms visoje Rusijoje. Šis reorganizavimas padėjo geriau įtraukti lietuvių bolševikus, pabėgėlius į bendrą Rusijos darbo žmonių kovą dėl Tarybų valdžios, neatitrūkti nuo kolektyvų, kuriuose jie dirbo.

Ruošiantis ginkluotam sukilimui, kaip ir kiti partijos aktyvistai, lietuviai bolševikai dirbo platų aiškinamąjį darbą. Antai V. Mickevičius-Kapsukas rugpjūčio, rugsėjo ir spalio mėn. aplankė Maskvos, Nižnij Novgorodo, Tulos, Voronežo, Charkovo, Jekaterinoslavo lietuvių bolševikų organizacijas, kuriose aiškino svarbiausius uždavinius, skaitė paskaitas darbininkams. Panašų darbą dirbo Z. Angarietis, K. Giedrys ir kiti. Tam plačiai buvo panaudojamas ir "Tiesos" laikraštis. Spalio mėn. lietuvių bolševikų sekcijos visoje šalyje organizavo susirinkimus, mitingus, kitus renginius. Juose buvo aiškinamas ginkluoto sukilimo būtinumas, Tarybų—kaip darbo žmonių valdžios—esmė, raginama "neskaldyti darbininkų klasės spėkų pagal tautas, o jungtis su visų tautų revoliuciniais darbininkais bendrai kovai." Lietuviai bolševikai teigė, jog Lietuvos šviesi ateitis priklauso nuo Rusijos socialistinės revoliucijos pergalės, kad tik po to bus galima pergalinga socialistinė revoliucija ir Lietuvoje. Buvo pabrėžiama, kad tik Tarybų valdžia gali užbaigti karą, atnešti taiką, duoti darbo, žemės.

Revoliucinio pakilimo sąlygomis, didelio politinio ir organizacinio darbo dėka, kuri atliko bolševikų partija, taip pat ir lietuviai bolševikai, Lietuvos darbo žmonės jungėsi į bendrus

Raudonosios gvardijos būrius, dalyvavo Žiemos rūmų šturme, atliko kitus revoliucijai, reikalingus darbus, nemaža jų tapo vadovais ir organizatoriais. Kaip ginkluoto sukilimo Petrograde aktyvūs dalyviai paminėtini V. Kapsukas, Z. Angarietis, K. Giedrys, J. Baltrūnas, A. Gediminas, A. Godliauskas, J. Vitkauskas, J. Opanskis, P. Fedaravičius ir daugelis kitų. Už Spalio socialistinės revoliucijos pergalę Maskvoje kovojo V. Rekašius, M. Kaunaitė, Nižnij Novgorode—V. Brigmanas, J. Ozarskis, Jekaterinoslave—P. Dubindris, K. Klorys, A. Tiškus, Smolenske—K. Stasiulis, J. Greifenbergeris, Taru—K. Požela, K. Rimša, Donbase—F. Baltušis—Žemaitis, V. Didžiulis. Visų, žinoma, suminėti neįmanoma.

Keletas revoliucinėje kovoje aktyviai dalyvavusių lietuvių bolševikų buvo išrinkti Tarybų II suvažiavimo, paskelbusio Tarybų valdžią šalyje, priėmusio dekretus dėl taikos, dėl žemės, delegatais (V. Kapsukas, M. Kavalinkas, V. Penkaitis, V. Kovalskis ir kt.).

Nemaža Lietuvos darbo žmonių, bolševikų partijos raginimu, stojo ginti Tarybų valdžios nuo vidaus kontrrevoliucijos ir užsienio interventų. Armijos vadas J. Uborevičius, korpuso vadas V. Putna, divizijos vadas J. Blaževičius, pulkų vadai A. Juškevičius, B. Švelnys, J. Reliškis ir kiti tapo Raudonosios Armijos karvedžiais, išgarsėjo kaip pilietinio karo Tarybų Rusijoje didvyriai. Negalutiniais duomenimis 1919-1920 metais Tarybinėse ginkluotose pajėgose kovėsi daugiau kaip 4000 lietuvių. Išaugo ir žymių partinių bei tarybinių darbuotojų, pvz., J. Vareikis—RKP(b) Simbirsko komiteto pirmininkas, P. Balys—Šiaurės Kaukazo Tarybų respublikos Centro Vykdomojo komiteto narys ir kiti.

Taigi, kaip rodo faktai, Lietuvos darbo žmonės, evakuavęsi į Rusiją, nerėmė kontrrevoliucinės buržuazinių nacionalistų veiklos, o kartu su daugianacionaliniu Rusijos proletariatu, bolševikų partijos vadovaujami, aktyviai dalyvavo Didžiojoje Spalio socialistinėje revoliucijoje, gynė jos iškovojoimus. Jie suprato V. Lenino nurodymą, kad "išsaugodami Tarybų valdžią, mes teikiame geriausią, stipriausią paramą visų šalių proletariatui jo nepaprastai sunkioje kovoje prieš savo buržuaziją." Atlikdami šią internacionalinę pareigą, mūsų tautiečiai tuo pačiu kovojo ir už Tarybų valdžios pergalę Lietuvoje.

Generalinės mokslo vystymo kryptys Lietuvoje

Lietuvoje dabar yra beveik 14 tūkstančių mokslininkų—žymiai daugiau, negu 1940-aisiais—paskutiniaisiais buržuazinės santvarkos metais—buvo žmonių, baigusių aukštąjį mokslą.

Šį faktą, kalbėdamasis su korespondentu, paminėjo Lietuvos TSR Mokslų akademijos prezidentas, Socialistinio Darbo Didvyris Juozas Matulis. Jis pasakė, kad respublikoje šiuo metu veikia daugiau kaip aštuoniasdešimt mokslinio tyrimo organizacijų. Beveik visos jos įsteigtos tarybiniais laikais.

Didžiausias Lietuvos mokslinis centras yra Tarybų valdžios įkurta Mokslų akademija, turinti vienuolika institutų. Čia sprendžiama 18 didelių problemų, kurios reikšmingos ne tik Lietuvai. Dešimtojo penkmečio metais vykdome mokslinių tyrimų generalinės kryptys vienaip ar kitaip susijusios su uždaviniu iš pagrindų pertvarkyti Tarybų šalies liaudies ūkį, sukuriant naujas medžiagas ir naujus technologinius procesus, šiuolaikinius valdymo metodus.

Antai () mijos ir cheminės technologijos instituto! aktyvas sukūrė originalių, pasižymi- minčių iš anksto numatytomis savybėmis apsauginių dangų gamą "Likonda" ir metalų padengimo šiuo "šarvu" technologiją. Dabar be "Likondos" ir kitų Vilniuje sukurtų metalo dangų negalima įsivaizduoti normalaus konvejerių darbo didžiausiose šalies automobilių gamyklose. Jų antikoroziniai sluoksniai saugo automašinų "Žiguliai" ir "Moskvičius" paviršius, jų mazgus, detales. Šias dangas dabar taiko tūkstantis įvairių šalies pramonės šakų įmonių. Institutas koordinuoja metalo apsaugos nuo korozijos tyrimus Tarybų Sąjungoje, taip pat Ekonominės savitarpio pagalbos tarybos, kuriai priklauso socialistinės šalys, sistemoje.

Mūsų mokslininkai aktyviai dalyvauja plačiu mastu, kaip numatė savo nutarimuose TSKP

XXV suvažiavimas, nagrinėjant fundamentaliosios ir taikomosios tikimybių teorijos, puslaidininkų fizikos, termofizikos, biologijos ir kitų mokslų problemas. Mokslų akademija koordinuoja daugelį tyrimų, kuriuos vykdo respublikos aukštosios mokyklos. Plačiai žinomas vibrotechnikos mokslinio tyrimo sektorius prie Kauno Antano Sniečkaus politechnikos instituto. 600 jo darbų pripažinta išradimais. Šioje aukštojoje mokykloje taip pat susiformavo originali ultragarso mokykla, kurios darbai daug kur taikomi praktikoje.

Dalis minėtų krypčių prieš du dešimtmečius Lietuvoje buvo tik kuriamos. Tie, kurie jas išplėtojo, tada stažavosi broliškų respublikų moksliniuose centruose. Pas įžymų fiziką, akademiką A. Jofę mokėsi Juras Požela—buržuazijos valdymo metais sušaudyto revoliucionieriaus, vieno iš Lietuvos Komunistų partijos vadovų Karolio Poželos sūnus. Dabar akademikas Juras Požela—Lietuvos Mokslų akademijos viceprezidentas, Puslaidininkų fizikos instituto direktorius. Jis suformavo originalią "Karštųjų elektronų" mokyklą—mokslą apie naujas puslaidininkų savybes, kurias jie įgauna, veikiami elektros lauko. Šiai mokyklai jis ir vadovauja. Vienas iš J. Poželos ir jo kolegų darbų neseniai pripažintas atradimu. Remiantis mokslininkų aptiktais efektais, kurie anksčiau nebuvo žinomi, sukurti visiškai nauji prietaisai, naudojami tiriant kosmosą, taip pat elektronikoje, radio-technikoje, energetikoje.

Įžymaus matematiko, akademiko A. Kolmogorovo mokinys Vytautas Statulevičius—neseniai įsteigto Matematikos ir kibernetikos instituto direktorius—davė pradžią naujai matematikos krypčiai—tikimybių teorijai, kuri plačiai taikoma mokslų, technikoje, medicinoje, ekonomikoje. Lietuvių termofizikų apskaičiavimai tapo normatyviniais konstruktoriams, kurian-

tiems galingus reaktorius ir įvairios paskirties generatorius.

Patyrimas parodė, sako J. Matulis, kad kelias nuo laboratorijos iki cecho trumpiausias tuose mokslo židiniuose, kur teorija ir praktika neatskiriamai susijusios. Todėl mes akademijoje rūpinamės, kad stiprėtų teorijos ir praktikos sąveika, kad jos būtų vienijamos į bendrą nenutrūkstantį srautą. Jei prieš aštuoneta-devyntą metų mokslinės-techninės temos sudarė tik vieną dešimtadalį visų akademijos darbų, tai dešimtojo penkmečio (1957-1980) metais jau kas antra tema yra taikomojo pobūdžio. Kai kurie institutai, pavyzdžiui, chemijos, savo tyrimus užbaigia tiesiog gamyboje.

Visiškai pasiteisino ir kitas pažangus mokslinės veiklos metodas—kompleksinių programų sprendimas jungtinėmis kelių institutų ir kitų mokslinių organizacijų pastangomis. Lietuvoje dabar suformuotos tokios programos, kaip

mokslinių eksperimentų automatizavimas, žmogus ir biosfera, atominė energetika ir liaudies ūkis bei kitos.

Tik tarybiniais metais atsirado galimybės paruošti ir išleisti nemažą kapitalinių darbų apie lietuvių kalbą ir literatūrą, Lietuvos istoriją. Antai viena iš 1977 metų Respublikinių premijų paskirta pirmosios mokslinės "Lietuvių kalbos gramatikos" (2500 puslapių) autoriams. Leidžiamas 16 tomų lietuvių kalbos žodynas, Lietuviškoji tarybinė enciklopedija (12 knygų). Išėjo keturi "Lietuvos TSR istorijos" tomai. Plečiami filosofijos, sociologijos ir teisės tyrimų akiračiai.

Be Mokslų akademijos, Lietuvoje veikia žemės ūkio ir medicinos mokslinio tyrimo institutai, sukurtas elektrografijos centras ir kiti mokslo židiniai. Kasmet vis svaresnis darosi Tarybų Lietuvos mokslininkų indėlis, kuriant komunistinę visuomenę.

Veteranų choras

BRONIUS MACKEVIČIUS

*Gal todėl, kad ruduo. Gal todėl, kad minorą
Gausiai beria beržai ant kelių,
Aš prisiminiau vėl blausią sceną ir chorą
Veteranų žilų.*

*Buvo šalta. Sumišę senukai stovėjo
Ir žiūrėjo į mus, kol . . .
Staiga
Piano klavišais lyg vėjas praskriejo
"Varšuvietės" akordų banga.*

*Suvirpėjo sopranai. Ir bosas prikimęs
Pačiupo, pakėlė motyvą
Ir nunešė aro sparnais.
Aš klausiau. Ir atrodė—galingas likimas
Senukus ėmė versti jaunais.*

*Prieš mane lyg sapne tiesės kūnai suglebę,
Švito akys, pražydo veidai.
Ir girdėjos,—kapoja kanapomis stepę
Aštuonioliktų metų aidai.*

*Ėmė tirpti iš karto ir choras, ir salė.
Tik erdvė—tarsi vėjas rūstus—
Supos Spalis. Ir klupo matrosai sušalę,
Verždamiesi į rūmų vartus.*

*O daina keitė dainą. Ir niekas nejuto,
Kur pradžia jų, o kur—pabaiga.
Tik žvangėjo retežiai. Virpėjo vienutė,
Rauda kraujas Kronštato sniege.*

*Gaudė žemė ir sienos. Ir oras bangavo
Vilnimis žūtbutinių kovų.
Ir ne rankos—širdies atmintis dirigavo
Joms nematomu mostu savu.*

*Ir atrodė—šis choras—iš viso ne choras,
O jautri kaip žaizda praeities,
Atsikėlus iš kapo ir staigiai panorus
Pakalbėt su mumis iš širdies.*

*Pasiklaust, ar gyventi mes laisvėje mokam,
Ar verti mes drąsuolių kovos?
Revoliucijų scenoj dainavo senukai,
Jaunesni už vaikaičius savus . . .*

*Štai todėl ir dabar, žvangant rudens vėjui,
Man taip norisi vėl seną chorą
išgirst — — —*

*Tegyvuoja liepsna, kuri amžiaus minorą
Jaunyste sugėbėjo paverst*

Tarybų Lietuva Jubiliejiniais Metais

SKAIČIAI IR FAKTAI

Lietuvos teritorija—65,2 tūkstančio kvadratinų kilometrų. Joje gyvena 3,3 milijono žmonių.

☆

Tarybų Lietuvos miestuose sutelkta 58 procentai jos gyventojų.

☆

Respublikos pramonė dabar duoda daugiau kaip 60 procentų bendrojo visuomeninio produkto.

☆

Pramonės produkcijos gamyba respublikoje nuo 1940 metų padidėjo 49 kartus, o elektros energijos—120 kartų.

☆

Tarybų valdžios metais Lietuvoje pastatyta ir kompleksiškai mechanizuota 220 didelių pramonės įmonių.

☆

1976 metais Lietuvos TSR nacionalinės pajamos sudarė 5 milijardus 600 milijonų rublių (faktiškais kainomis) ir per metus padidėjo 235 milijonais rublių.

☆

Lietuvos TSR miestuose ir kaimuose kasdien švenčia įkurtuves šimtas šeimų.

Valstybės, kolūkių ir gyventojų lėšomis 1977 metais bus atiduota naudoti apie 35 tūkstančius naujų patogiai įrengtų butų ir individualinių gyvenamųjų namų, kurių bendras plotas viršijo du milijonus kvadratinų metrų.

☆

Dabar per 20 dienų uždaru drenažu nusauginamas toks pat plotas, koks buvo numelioruotas per 20 prieškarinių metų.

☆

Per pastaruosius tris dešimtmečius respublikoje paruošta 130 tūkstančių specialistų, baigusių aukštąjį mokslą. Tai—30 kartų daugiau, negu buržuazijos viešpatavimo metais.

☆

Dabar respublikoje dirba 12 tūkstančių gydytojų. Buržuazinėje Lietuvoje jų buvo tik 2 tūkstančiai.

☆

Lietuvos Tarybų Socialistinėje Respublikoje mokosi kas trečias gyventojas. Iki Tarybų valdžios pergalės Lietuvoje buvo 300 tūkstančių neraštingų ir mažai raštingų žmonių.

Mažutė

JANINA DEGUTYTĖ

*Tu—mažutė, tu telpi visa
Į Čiurlionio karalių delnus . . .
Tu—riekelė duonos kasdieninės
Ant pasaulio vaisių pilno stalo . . .*

*Tu ant gaublio—mažas lopinėlis,
Žalgirio šarvų plieninis žvynas.
Pirčiupio liepsnos ir kraujo ženklas.
Ežerų dangaus tyriausias lašas.*

*Žalias rytas ant pilkų arimų,
Spindulių lietus aikštės erdvėj.
Tu—ant gaublio—padūmavęs gintaras
Su pušies kvapu ir kraujo atšvaitu . . .*

*Tiktai mūsų meilėj—tu didžiulė.
Mūsų delnuose—tu nesudeginama.
Mūsų ilgesy—brangiausia pasaka.
Mūsų akyse tu—saulės kraštas.*

Dar apie Keturakį—A. Vilkutaitį

[Kai kurie papildymai ir patikslinimai]

B. RAGUOTIS

Vilniuje išėję Keturakio "Rinktiniai raštai" mūsų literatūros istorijoje įtvirtino rašytojo Antano Vilkutaičio (1864-1903) vardą. Šis rašytojas ir jo kūryba daug kuo susiję su Amerikos lietuviais, jų spauda, apskritai kultūra. Apie tai kiek rašyta "Laisvėje" (1977 m. kovo 4 d.), laikraštyje "Gimtasis kraštas" (1977 m. vasario 10 d.).

Tačiau A. Vilkutaičio biografijoje bei kūryboje tebėra properšų, dar neišaiškintų ar ryškinčių momentų ir atvejų. Čia ir norima kiek papildyti ir patikslinti A. Vilkutaičio gyvenimo ir veiklos atskirus momentus bei detales, išskirti vieną kitą prielaidą. Tai daugiausia liestų šio rašytojo ir Amerikos lietuvių ryšius, jo kūrinio likimo ir pasklidimo dalykus.

1. Dėl dramos "Prilips ežys liepto galą"

1886 m. pasirodžius L. Tolstojaus dramai "Tamos galybė," A. Vilkutaitis tuo pat 1887 m. ėmėsi ją laisvai versti į lietuvių kalbą, pavadindamas vertimą "Prilips ežys liepto galą" (žr. Keturakio "Rinktiniai raštai," V. Kuzmicko įvadinis straipsnis, p. 9). Keliamas klausimas, kam galėjęs būti skiriamas šis vertimas, jeigu, esą, tuo laiku nei Lietuvoje, nei už jos ribų nebuvo jokio lietuviško teatro entuziastų kuopelių (Ten pat). Šis teigimas reikalingas koregavimo ir papildymo. Kaip ir kitas apie minimos dramos likimą (Ten pat, p. 22).

A. Vilkutaitis mažne nuo 1885-1886 metų tikriausiai per brolių, gyvenusių tada Amerikoje, gavo susipažinti su to meto Amerikos lietuvių laikraščiais. Jis pats buvo "Lietuviškojo balso" skaitytojas ir prenumeratorius, ir iš šio laikraščio galėjo susižinoti apie J. Sliupo ir New Yorko lietuvių mėginimus 1885-1887 m. kurti lietuvių mėgėjų teatrą ir ruošti pastatymą. Nėra negalimas daiktas, kad A. Vilkutaitis L. Tolstojaus dramos perdirbinį galėjo taikyti ir New Yorke įsteigta vaidintojų grupei.

Peršasi ir kita, gal tikslesnė prielaida. Minėtos dramos vertimą—perdirbinį "Prilips ežys liepto galą" rašytojas galėjo ruošti ir Plymoutho lietuviams, kurie į 1889 metų pabaigą įkūrė vadinamąjį teatrą draugystę, o A. Vilkutaičio brolis tąkart gyvenęs Plymouth, buvo jos narys. Beje, plymoutiškiečiai 1889 m. XII. 31 d. pastatė pirmąjį lietuvišką spektaklį—Antano Turskio komediją "Be sumnenės..."

Siaip ar taip, bet faktas tas, kad dramos "Prilips ežys liepto galą" du veiksmi 1890 metais jau buvo Plymouth'e ėjusios "Vienybės Lietuvnikų" redakcijoje. Redakcija savo "Gromatnyčioje" (1890, Nr. 50, gr. 16 d.) prašė Gulbiniškių Antano (tai A. Vilkutaičio slapyvardė), kad jis priteiktų "tris paskutiniuosius aktus savo dramos "Prilips ežys liepto galą," nes pirmutiniai du "randasi mūsų rankose." Netrukus "Vienybė Lietuvnikų" (1891, Nr. 8, vas. 25 d.) vėl kreipėsi į rašytoją tuo pačiu reikalu. "Žinomoji drama—nurodė redakcija,—mums bus labai sugadi, pasistenk tik tamsta, parengti likusias dalis." Matyt, ji buvo planuojama spausdinti šiame laikraštyje ar atskirai išleisti.

Kol kas neaptikta tolesnių žinių apie dramą "Prilips ežys liepto galą." Tikriausia, kad A. Vilkutaitis nebaigė jos verst. "Tėvynės" laikraštis po aštuonerių metų (1899 m. Nr. 2-4) tepaskelbė du to kūrinio veiksmus, kurie buvo gauti 1890 m. Tokiu pavidalu "Prilips ežys liepto galą" buvo tais pat metais (1899 m.) Plymouth'e išleistas atskiru atspaudu.

Netrukus šia drama susidomėjo Waterbury, Conn. Simano Daukanto teatrų draugystė, kuri 1900 m. birželio 21 d. ją pastatė. Pastabose apie spektaklį ("Vienybė Lietuvnikų" 1900, Nr. 27, liepos 4 d.) nurodoma, kad aktoriai vaidinę pusėtinai, o pasižiūrėti pastatymo buvo susirinkę apie šimtas žmonių.

Tai pirmasis dramos "Prilips ežys liepto galą"

pastatymas. Kol kas nėra žinių, kad ji būtų buvusi daugiau kur vaidinta. Tačiau kitas A. Vilkutaičio dramaturgijos kūrinys—komedija „Amerika pirtyje”—susilaukė, galima sakyti, išskirtinio dėmesio, ir Amerikos lietuvių mėgėjų teatre gana ilgai buvo daugiausia „lošiamas.“

2. „Amerikos pirtyje“ pastatymai

1805 m. Tilžėje išleista Keturakio komedija „Amerika pirtyje“ Amerikos lietuvius pasiekė apie tų metų vidurį. Tuo laiku įvairiose lietuvių kolonijose jau veikė apie dešimt vadinamų „teatrališkų draugysčių bei trupių, kurios pastatė buvo jo vieną kitą scenos kūrinį.

Keturakio—A. Vilkutaičio komediją netrukus pradėjo statyti kelios teatro kuopos.

Pirmasis jo pastatymas įvyko Mahanoy City, Pa. 1895 m. spalio 28 d. Kaip nurodo „Naujos gadynės“ korespondentas (1895, Nr. 27, lapkr. 8), tai buvo vertas paminėjimo įvykis tos vietos lietuvių gyvenime. „Tiesiog galiu sakyti—pažymi autorius,—kad man patiko ir beveik visi buvo kantanti iš pastatymo.“ Aktoriai savo vaidmenis atlikę „gana gerai.“ Ypač išskiriami vaidinę kriaucių Vincą ir Faibčiką: tiems aktoriams pasisekė nuduoti charakterius.“

Didesnio atgarsio turėjo kitas „Amerikos pirtyje“ pastatymas Waterbury; 1895 m. gruodžio 31 d. spektaklio cenzentas J. D. („Vienybė Lietuvninkų,“ 1896, Nr. 3, saus. 13) rašo: „Prieš Naujus Metus turėjome laimę pamatyti pirmutinį lietuvišką teatrą... Kiekvienas savo rolę atgrajijo labai puikiai (...). Mes suvis nesitikėjome—pažymi autorius,—kad iš lietuvių išeitų tokie puikūs aktoriai... Publikos buvo nemažai ir rankų plojimas buvo didelis.“ Šį spektaklį pastatė ir Vinco vaidmenį atliko K. J. Senkus Antaną vaidino M. Brazdys, Bekampį—J. Vaitkūnas, Faibčiką—J. Tamašauskas, Piršlį—J. Adomavičius, Piemenuką—J. Valaitukas, Bekampienę—O. Urbiūtė, Agotą—A. Baranduskaitė.

Tais pačiais metais (1895 m.) „Amerika pirtyje“ pastatyti rengėsi ir Philadelphijos lietuviai. Vytauto draugystė—rašė „Lietuva“ (1895, Nr. 42, spalio 19 d.) ruošiasi „atgrajytie teatrą“ „Amerika pirtyje,“ kurio pelnas eisias lietuviškam knygynui steigti.

Komedija „Amerika pirtyje“ iš karto įsitvirtinusi Amerikos lietuvių mėgėjų scenoje, ilgam jos nepaliko. Eilėje lietuvių kolonijų ji buvo išvis „pirmutiniu teatru.“ Mūsų surinktomis

žiniomis, kurios tikriausiai nepilnos, nuo 1895 m. iki 1915 m. (imtinai) šis kūrinys buvo pastatytas arti 30 kartų. Tuo laikotarpiu tai bene didžiausiai „loštas“ dramos kūrinys Amerikos lietuvių mėgėjų teatre.

Pateikiame jo spektaklių statistikos žinynėlį, parodydami pamečiui šios komedijos pasklidimą Amerikos lietuvių kolonijose. Ji buvo vaidinta: 1895.X.28—Mahanoy City, XII.31—Waterbury, 1896.IX.19.—New York, 1897.-III.1.—Mt. Carmel, Pa., Newarke, 1898.V.9.—Minersville, IX.—Newarke, 1899.II.1.—Elizabeth, 1901.I.24.—Waterbury, II.10.—Brooklyne, X.28.—Baltimorėje, 1902.I.26—Chicagoje, IV.6.—Chicagoje, V.21.—Bostone, VIII.30.—Bostone, 1903.I.3.—Brocktone, 1905.V.1—Wilkes-Barre Chicagoje, 1906.IV.21.—Passaic, N. J., V.19—Newarke, V.30.—New Haven, Conn., 1907.I.27—Brooklyne, 1910.I.12.—Shenandoah, II.5—Bostone, II.6.—Chicagoje, 1914.V.3.—Pittstone, 1915.I.23.—Brooklyne, vėliau—Lawrence, Mass.

Kol kas nerasta duomenų apie „Amerika pirtyje“ vaidinimus 1900, 1904, 1908-1909, 1911-1913 metais.

Iki išgarsėjusio šios komedijos spektaklio Palmoje (1899, rugpjūtis), Amerikos lietuviai ją buvo pastatę (esamomis žiniomis) aštuonis kartus. Dažniausiai šis kūrinys apžvelgiamu laikotarpiu rodytas Chicagoje, Bostone, Brooklyne, Newarke. Kelis jo spektaklius (pvz. 1910, 1915 m.) pastatė scenos mėgėjai—darbininkai, t. y. LSS kuopos, Brooklyno rūbsiuvių armijos lietuvių skyrius. Kai kurių jo vaidinimų (1905-1907 m.) pelnas buvo skirtas revoliucijos reikalams.

3. Keli kiti faktai ir detalės

A. Vilkutaitis lietuvių periodikoje pirmiausia ir daugiausia pasireiškė publicistikos raštais. Jo bendradarbiavimas šioje spaudoje truko apie aštuonerius—devynerius metus, maždaug nuo 1886 m. iki 1895 m. pradžios. Kaip publicistas Amerikoje jis buvo labai vertinamas.

Sios srities A. Vilkutaičio kūriniai planuoti leisti atskirais atspaudais. Antai, 1891 m. atskira brošiūra „dėl praplatinimo tarp žmonių“ sumanytas išleisti jo publicistikos ciklas „Per ką suiro Lietuva“ („Vienybė Lietuvninkų,“ 1891, Nr. 2, sausio 14 d.) Tas sumanymas, tiesa, laikosi neįgyvendintas, tačiau pats faktas rodo A. Vilkutaičio publicistikos populiarumą.

Tais kūriniais jis nusipelnė žinomo visuomenės veikėjo autoritetą, kurio žodžio buvo įsiklausoma, jis aukštai vertinamas, netgi nesutinkant su jo nuomone ("Vienybė "Lietuvninkų") (1892, Nr. 20). Laikraščių skaitytojai buvo raginami "atkreipti atydą" ir "skaityti" A. Vilkutaičio (J. Avulio) publicistikos ciklą "Politiškas šiupinys," spausdinamą 1894-95 m. "Vienybės Lietuvosninkų laikraštyje (1894, Nr. 31). A. Vilkutaičio nekrologe ("V. L.", 1903, Nr. 44, lapkr. 4) taip pat iškeliamas jo publicistikos reikšmė: "Jis ypač atsižymėjo—nurodoma ten,—kaipo vienas iš geriausių lietuviškų publicistų."

A. Vilkutaičio publicistika—atskira speciali tema, juo labiau kad ši jo kūrybos sritis žymiai prieštaringesnė, nei dramaturgija ar beletristika.

Tačiau aukščiau pateikti faktai parodo, jog ir A. Vilkutaičio įvairiais slapyvardžiais rašyta publicistika, savo laikui turėjo svarbios reikšmės ir įtakos.

Kaip sakyta, A. Vilkutaičio ryšininkas su Amerikos lietuviais buvo jo brolis, gyvenęs toje šalyje, siuntinęs jam lietuviškus laikraščius ("Lietuviškąjį balsą," "Vienybė Lietuvosninkų") ir šiaip, matyt, informavęs apie Amerikos lietuvių gyvenimą ir įvykius. Tai atrodo, buvo veiklus žmogus, domėjęsis ir skaitęs spaudą, dalyvavęs lietuvių kultūrinėje veikloje, ypač Plymouth. Jo vardą ir užsiėmimą patikslina 1891 m. birželio 29 d. "Vienybės Lietuvosninkų" laiškas (Nr. 26). Jame prašomas atsišaukti "Jonas Vilkutaitis, kriauciū, kuris gyveno Plymouth ir paskui išvažiavo kasžin kur." Redakcija sakanti turinti jam gromatą, atsiųstą iš Lietuvos. Matyt, kad apie tą laiką nutrūko ir A. Vilkutaičio ryšiai su broliu Jonu. Tolesnių Jono Vilkutaičio pėdsakų nėra pavykę aptikti, ir jo likimas nežinomas.

Amerikos lietuvių laikraščiai taip pat paskelbė ir kitų žinių apie Keturakį—A. Vilkutaitį. Buvo rašyta apie "Amerika pirtyje" pastatymus Rygoje (1898 m.), Palangoje (1899 m.), Tilžėje (1900 m.), apie Šiaulių ir Liepojos lietuvių pastangas gauti leidimą statyti šią komediją (1900 m.). Pranešant apie pirmąjį lietuvišką spektaklį Palangoje buvo reiškiamas viltis, kad ateisias laikas, kai lietuviški teatrai bus "lošiami" Kaune ir Vilniuje ("Tėvynė," 1899, p. 335).

Be "Vienybės Lietuvosninkų" (1903, Nr. 44) paskelbto solidžios apimties A. Vilkutaičio nekrologo, rašytojas kiek plačiau paminėtas

VILIJA ŠULCAITĖ

Tyliai čiurlena iš po sniego
pavasario vandenys. Paukščiai užmigo.
Žemė išėjo į naują kelionę —
pavasario švęsti.
Ar aš užmiršti galiu tą šviesos
patekėjimą? Tą tylų čiulbėjimą
paukščių ir vandenų? Ateikite čia
pasisemti dvasios ramybės. Čia taip intymiai
kalbasi medžiai, kai žmogui noris tylėti.
Ateikite čia. Skambūs lietūs išlijo takus,
ir viskas nuplauta. Sielvartas, ašaros.
Todėl, kad pavasario saulė prikelia žemę.
Po sniegu miegančios gėlės bunda,
Ateikite čia.

Jau tapo legenda kiekvienas ženklas.
Šviesiais veidais ateinam nusilenkti keliui.
Atsiminimai tarsi lietūs. Sodrūs, muzika skambą.
Nereikia žodžių. Nei liūdny, nei šviečiančių nakčių.
Nereikia žodžių įstabių, pramatančių, gerų.
Be žodžių kalbame pačia tauriausiąja kalba.
Ir žmoniškumas šviečia.
Ir, nepadavę rankos, pakeliame širdį,
Kai ji nupuola.
Nereikia žodžių, mostų, žvilgsnių.
Visa žeme praeina mūsų legenda
Ir įkvėpimas — ta vienintelė paguoda,
Kuri mums šviečia iš atsiminimų žemės.

ryšium su jo mirties 5-osioms metinėmis. Laikraštis "Lietuva" (1908, Nr. 13, kovo 27) persispausdino iš "Vilniaus žinių" Žiemkenčio straipsnį "Antanas Vilkutaitis." Jame primenama, kad "visiems žinomos" komedijos "Amerika pirtyje" autorius Keturakis yra Antano Vilkutaičio slapyvardis.

Kaip atgarsis apie 1908 m. Lietuvoje pasėtos abejonės dėl "Amerika pirtyje" autorystės yra tame pat "Lietuvos" laikraštyje (1909, Nr. 39, rugs. 24 d.) perspausdintas iš "Lietuvos ūkininko" K. Griniaus žodis, skiriantis tą kūrinį Juozui Vilkutaičiui. Nei vienu, nei kitu atveju "Lietuvos" redakcija nereiškė savo nuomonės, pasitenkinusi tik perspausdomis. Kol kas nerasta, kad Amerikos lietuvių spaudoje (iki 1917 m.) būtų diskutuotas tos kūrinio autorystės klausimas.

Antano Vilkutaičio kūryba, daugiausia spausdinta JAV lietuvių spaudoje, plačiai pasklidusi Amerikos lietuvių mėgėjų scenoje, nagrinėjusi tos šalies lietuvių gyvenimo problemas, savo mastu yra ir mūsų išeivių kultūros bei literatūros reiškinys.

Kūrybos pradžia ir paskutiniosios Žemaitės išvykos

APIE PIRMAJĄ KŪRINĮ IR RAŠYTOJOS SLAPYVARDĮ

VANDALINAS JUNEVIČIUS

Seniau, uždraudus caro valdžiai lietuvių spaudą, užsienyje spausdinamus savo raštus rašytojai ir publicistai pasirašinėjo slapyvardžiais, nes pavojinga buvo skelbti tikrąsias pavardes. Kai kurie tuometiniai autoriai turėjo kelis pseudonimus. Daugiausia juos pasirinko patys, tačiau buvo ir tokių, kuriems sukūrė kiti. Čia turiu galvoje Juliją Žymantienę.

Buvo taip. 1894 metais Povilas Višinskis į Joniškį atgabeno pirmąjį jos didesnę kūrinį "Piršlybos." Kaip rašo savo atsiminimuose Garbriėlė Petkevičaitė-Bitė, šis kūrinys buvo parašytas stambiomis raidėmis ant pilko prasto popieriaus ir tarsi sąsiuvinis susiūtas namie verptu siūlu. Tų pačių metų vasarą ag. Petkevičaitė Piršlybas nuvežė į Rygos pajūrį, kur ilsėjosi Jonas Jablonskis su šeima, Vincas Kudirka, Pranas Mašiotas ir Antanas Kriščiukaitis. Jie ir buvo pirmieji "Piršlybų" vertintojai.

Julijos Žymantienės rankraštis iš karto pateko į kvalifikuoto specialisto rankas. Jonas Jablonskis jį gerokai paredagavo, sugalvojo Žemaitės slapyvardį ir pasirūpino, kad kūrinys išvystų šviesą. Apsakymo pavadinimą pakeitė. Vietoje "Piršlybos" pavadino "Rudens vakaras." Pirmą kartą šitas apsakymas buvo paskelbtas 1895 m. "Tikrajame Lietuvos ūkininkų kalendoriuje."

Žemaitės slapyvardis atėjo kalbininkui į galvą ne atsitiktinai. J. Jablonskis, taisydamas žemaičių tarme parašytą kūrinį, panoro tai pabrėžti autorės pseudonime. Autoritetingo žmogaus parinktas slapyvardis J. Žymantienei patiko, ir paskui ji visą laiką pasirašinėjo Žemaitė. Tik pjeses "Kaip kas išmano, taip save gano," 1898, išleista 1904, "Velnias spastuose," 1899, išspausdinta 1902, "Parduotoji

laimė," 1902, pasiekė skaitytojus 1905, "Litvomanai," 1904, išėjo iš spaudos 1905, ir kitas, kurias rašė drauge su Gabriele Petkevičaitė, buvo išspausdintos Dviejų Moterų slapyvardžius. Tačiau geriausius savo kūrinius, kurie ją iškėlė į lietuvių literatūros klasikų šeimą, pasirašinėjo Žemaitė.

Kai kas gali paklausti, kodėl apie tai rašau? Juk žmonės žino, kaip rašytoja save vadino. Noriu paaiškinti, kad rašau ne tiems, kurie žino, bet nežinantiems, o tokių dar yra, jei iki šiol spaudoje rašoma Julija Žemaitė, J. Žemaitė.

Vardas čia nereikalingas, nes rašytoja pasirašinėjo Žemaitė—kaip Maironis, Vaižgantas, Vydūnas, Jovaras, Bite ir t. t. Priedami prie Žemaitės Juliją ar J., klastojame slapyvardį. Kitas dalykas, kai rašome tikrąją rašytojos pavardę. Tada vardą reikia rašyti.

Varguolių užtarėja ir globėja

Žemaitė buvo ne tik rašytoja, bet ir aktyvi visuomenės veikėja, nuoširdžiai stengėsi padėti vargo spaudžiamiems žmonėms. Tai ji, puikiai įrodė apie penketą metų gyvendama Amerikoje. 1915 m. su Aleksandra ir Andriumi Bulotomis (abudu hitlerininkai 1941 m. nužudė) Žemaitė išvyko į Petrogradą, o 1916 metų pradžioje per Suomiją, Švediją ir Norvegiją atkeliavo į Jungtines Amerikos Valstijas.

Važinėdama po lietuvių kolonijas, ji sakė kalbas apie karo pabėgėlių bei apskritai darbo žmonių vargus, rinko aukas nukentėjusiems nuo karo. Jei Lietuvos šelpimo fondui pavyko surinkti apie 50,000 dolerių, kai nemažas nuopelnas tenka ir Žemaitėi.

Ilgiausiai rašytoja pabuvojo Chicagoje, pas sūnų Antaną. Ten įsijungė į demokratinės

krypties JAV lietuvių veiklą, 1917 m. įstojo į Lietuvių socialistų sąjungą, palaikė ryšius su dešiniaisiais sąjungos veikėjais, patyrė, kad ir išgirstoje Amerikoje yra skurstančių žmonių. Periodinėje išeivių lietuvių spaudoje smerkė socialinę nelygybę ir kitas Jungtinių Amerikos Valstijų negeroves. Chicagoje parašė apybraižas "Kelionė į Ameriką," "Svetur," apsakymus "Klampynė," "Jonienė" ir kitus, įpusėjo memuarinį kūrinį "Autobiografija."

Į Lietuvą sugrįžau, Lietuvos neradau

Gyvendama Amerikoje rašytoja sekė ir Lietuvos įvykius, viešai pasisakydavo prieš jos buržuazinę valdžią. "Man žingeidu,—rašė ji viename savo laiške,—kokį prezidentą Lietuva gaus? Ar šaltus barščius, arba surūgusį Smetoną, arba tiesiai kokias išrūgas, kokių didžturčių, dvarponių ar kunigų išsuktas, nes visur turtai, pinigai viršū ima?"

Sužinojusi, kad Lietuvoje sudaryta reakcinė vyriausybė, ji rašė: "Na, dabar kad užsies žmonėms ant sprando, nė atsikvėpti nebegalės... Dar didesnę jungą uždės žmonėms. Tai bus gardūs pyragai. O jūs, kareiviai, galvas guldę už demokratiją ir laisvę, ką sakysit ant tokios nepriklausomybės?"

Dar labiau sutvirtėjo neigiama Žemaitės nuomonė apie buržuazinę santvarką Lietuvoje, kai ji 1921 m. grįžo į gimtąją šalį. Buržuazinės valdžios bauginimo politika, valdininkijos savavaliavimas, kyšininkavimas, bet kokios pažangesnės minties persekiojimas labai slėgė rašytoją. "Į Lietuvą grįžau, Lietuvos neberadau,"—rašė ji.

Jaunimo draugė

Apsigyvenusi Marijampolėje pas Bulotą, Žemaitė toliau rašė "Autobiografiją," rengė spaudai savo raštus, nuoširdžiai rūpinosi jaunu. Jaunus žmones ji mylėjo, su jais visą savo gyvenimą ėjo, nes jos siela neseno, amžinai buvo jauna, budri.

Nepaisydama nemažos metų naštos ir šalto oro, ji vyksta į Kauną globojamųjų moksleivių reikalais. Grįždama iš šios išvykos, Žemaitė peršalo ir 1921 m. gruodžio 7 d. mirė.

Jau sunkiai sirgdama ji žada, jei pasveiks, Marijampolės moksleiviams paskaityti referatą. Deja, to pažado ištesėti negalėjo.

Jaunuoliai pajuto, kokios didelės ir nuoširdžios draugės neteko, kad jau neteiks ji daugiau paramos ir dvasinio peno. Todėl,



Žemaitės kapas Kapsuko miesto kapinėse.

norėdami pagerbti savo geradarę, gausiai susirinko į jos laidotuves.

Už parašytus antiklerikalius kūrinius bažnytininkai nemėgo Žemaitės. Sužinojęs, kad Marijampolės klebonas neleidžia jos laidoti parapijos kapinėse, Vaizgantas atvažiavo į rašytojos laidotuves ir ne tik patvarkė reikalą taip, kad ji būtų palaidota garbingiausioje vietoje, bet ir pasakė prie jos kapo labai gražią kalbą.

Pagerbti savo mylimą rašytoją suvažiavo pažangioji bei šviesios minties visuomenė, buvo delegatų iš įvairių Lietuvos kampelių, daugybė žmonių lydėjo ją į kapus, pasakyta gražių ir nuoširdžių kalbų, jos amžina poilsio vieta papuošta vainikais.



Turkmėnų lietuvių literatūriniai ryšiai

JOKŪBAS SKLIUTAUSKAS

Turkmeniją kažkada vadino saulės, smėlynų ir oazių kraštu. Šiandien tai turtinga naftos ir medvilnės respublika. Gyvena ten darbštūs ir talentingi žmonės. Gyvena jie toli nuo mūsų, bet ką gi mūsų dienomis reiškia atstumai? Niekas nesistebi, pamatęs Vilniaus gatvėse turkmėnus, apsivilkusius savo nacionaliniais drabužiais—o gi Ašchabade bepigu išgirsti lietuviškai kalbant . . . Gyvenimas, bendri interesai, o svarbiausi—tarybinių tautų draugystė suartina žmones, ištisas tautas, literatūras. Lietuvių literatūra, mūsų rašytojų knygos šiandien gerai žinomos Turkmenijoje. Malonu, kad mūsų rašytojų knygos skaitomos netgi atkampiuose Turkmenijos auluose . . . Pamenų, pakelįjį Karakumus, viename aule dykumos pakrastyj—užsukau į klubą-skaityklą. Paprašiau man duoti lietuvių rašytojų knygas. Bematant—net kelias gavau. Jų tarpe buvo ir Juliaus Janonio poezijos knygutė, išleista turkmėnų kalba.

Repetekas - tai pati Karakumų širdis, savotiška biologų, botanikų, o, svarbiausia, geografo Meka. Čia susipažinau su jaunais turkmėnų geografaus Veisovu ir Kurbensachatovu. Jie gyvena tarp įkaitusių smėlynų ir kovojo su vėjasmėlių srautais, o laisvalaikį studijavo ne tik mūsų Mokslų akademijos geografo leidžiamą periodinį leidinį "Baltika", bet ir "Vagos" leidyklos rusiškai išleistą Justino Marcinkevičiaus poemą "Kraujas ir pelenai".

Cardžou mieste svečiavaus pas buvusį Lietuvos viškosios divisiijos karį, narsųjį kulkosvaidininką Muradą Kurbanovą, kuris už savo žygdarbius apdovanotas visų trijų laipsnių "Šlovės" ordinais. Jo bibliotekoje pamačiau ir Jono Dovydaičio turkmėniškai išėjusią apsakymų knygą "Meilė ir neapykanta". O Ašchabade, turkmėnų literatūros institute žinomas turkmėnų mokslininkas profesorius O. Kekilovas man padovanojo neseniai čia išėjusį Mokslų Akademijos leidinį "Machtumkuli", kur aptikau mūsų rašytojo A. Baužos straipsnį, nagrinėjantį Machtumkuli ir K. K.

Donelaičio kūryboje keliamų socialinių problemų giminingumą.

Turkmėnų literatūrinio žurnalo "Sovet Edebi-jaty" redakcijoje man parodė dar dažais tebekvepiantį ką tik atspausdintą žurnalo numerį su Ed. Mieželaičio poemos "Žmogus" ištraukomis.

"Tarybų Lietuva. . . Aš visados su džiaugsmu prisimenu nuostabų jūsų kraštą, jūsų šviesius miestus ir gamtos grožį. Lietuvių liaudies energija, jos triūsas savo krašto labui mane ypatingai sužavėjo. Nemuno krašte aš lankiausi 1950 m.

Labai mane praturtino draugystė su Justu Paleckiu, Kostu Korsaku, Antanu Venclova, Teofilu Tilvyčiu. Praėjo jau nemaža metų ir aš žinau, kad jie atnešė Lietuvai naujas pergales ir iškovojimus krašto ekonomikoje, statyboje. O kaip išaugo jūsų menas! Eduardas Mieželaitis, Justinas Marcinkevičius - tai mums visiems brangūs vardai, nes jų kūryba tapo milijonų skaitytojų minčių ir jausmų dalimi. . . , - savo laiške Lietuvos rašytojams rašė neseniai miręs turkmėnų literatūros patriarchas Berdy Kerbabajevs.

Beveik 50 metų prabėgo nuo tos dienos, kai dar vos tik susikūrusiame laikraštyje "Turkmenistan" buvo išspausdinti pirmieji Berdy Kerbabajevs eilėraščiai. Jo romanas "Lemtingasis žingsnis" išverstas į 12 kalbų. Plačiai skaitomos ir kitos rašytojo knygos - "Nebit Dagas", "Turkmėniškoji poema", "Kaigysyzos Atabajevs" ir kt. Berdy Kerbabajevs taip pat ir turkmėnų dramaturgijos pradininkas - ypač išryškina jo drama apie genialųjį turkmėnų tautos sūnų, aštuonoliktajame amžiuje gyvenusį įžymų poetą ir filosofą Machtumkulį. - Ar žinote, - kalbėjo man Kerbabajevs, kad Machtumkulis jau prieš 200 metų svajojo apie tokią Turkmeniją, kurioje "brolybė-paprotys, o draugystė - įstatymas". Poeto svajonė išsipildė tik tarybiniais laikais. . . " Prisimenu - kaip maloniai "turkmėnų literatūros seniūnas" buvo nustebintas, kai jam įteikiau vos dar tik neseniai "Vagos" išleistąją jo knygą vaikams

"Linksmieji broliai".

Pažymėtina, kad Ašchabade vykusio Turkmėnijos rašytojų suvažiavimo svečias rašytojas Alfonsas Bieliauskas iškilingai įteikė atminimo medalius mūsų literatūros bičiuliams Turkmėnijoje - Berdy Kerbabajevui ir Saparmuradi Ovezberdiyevui.

Su poetu Saparmuradu aš seniai pažįstamas. Jis yra išvertęs į turkmėnų kalbą Ed. Mieželaičio poemą "Žmogus", o taipogi daugelį poeto eilėraščių iš kitų jo rinkinių. Saparmuradas Ovezberdiyevs taipogi yra išvertęs A. Baltakio, M. Martynaičio, A. Maldonio ir kt. eilėraščių. Žinau tokį epizodą iš poeto kūrybinės veiklos: kartą vieno laikraščio redakcija kreipėsi į Saparmuradą Ovezberdiyevą, paprašydama jį išversti į turkmėnų kalbą ištraukėlę iš Justino Marcinkevičiaus poemos "Kraujas ir pelenai." Jis ėmėsi darbo ir taip susižavėjo, kad išvertė . . . visą poemą. O paskui pats ją inscenizavo. Ašchabado televizijos spektaklis "Kraujas ir pelenai" susilaukė didelio ir pelnyto pasisekimo. Tokiu būdu—Justino Marcinkevičiaus poema buvo inscenuota ne tik Vilniuje, bet ir . . . Ašchabade.

Saparmuradas Ovezberdiyevs yra net dviejų mūsų "Poezijos pavasarių" dalyvis. Jis yra sukūręs ciklą eilėraščių lietuviškąją tematiką. Mūsų skaitytojai turėjo progos su kai kuriais poeto eilėraščiais, išversta į lietuvių kalbą - susipažinti "Nemune".

Lietuvoje yra lankęsis dar vienas mūsų literatūros bičiulis, žinomas savo vertimais iš lietuvių poezijos - Ana Kovusovas. Jis taipogi yra išvertęs fragmentus iš Donelaičio "Metų".

Beje, geriausiai pas mus žinomas turkmėnų poetas B. Seitakovas, kurio eilėraščius į lietuvių kalbą yra vertę Vl. Grybas, V. Bložė, E. Matuzevičius ir kt. Turkmėnų literatūros klasiko Keminė eilėraščius yra vertę A. Drilinga ir L. Broga. Į turkmėnų kalbą išversti A. Drilingos, E. Mieželaičio, Justino Marcinkevičiaus, J. Paleckio, A. Venclovos, A. Žukausko, ir kt. poetų eilėraščiai. Lietuvių periodikoje paskelbti A. Atadžarovo, B. Kerbabajev, A. Kovusovo, I. Nurijevo, A. Chaidovo ir kt. kūrinių.

Pažymėtina, kad pastaraisiais metais lietuviškai išėjo net trys turkmėnų rašytojų knygos jaunimui ir vaikams: N. Džumajev, "Karavaną veda žvaigždės", Kulijevo Klyčo "Juodasis karavanas" ir turkmėnų liaudies pasakų rinktinė "Protingas jaunikaitis".

Dainava

D. Tertelis

Dainava! Tave dainuoju, tu pati esi daina!
Šimtamečių pušų vainikais pasipuošusi, jauna.

Ryte raustančioj pašvaistėj bundančią
tave matau,

Darbo ir dainų vainiką atnešam kas dieną tau.

Žvelgia žydros tyros akys tavo upių ežerų.
Ką gi aš prie tavo grožio apdainuoti dar turiu?

Graudulingas tavo grožis su legendom ir dainom
Pynėsi dar iš senovės mūs epochos tolumon.

Tų šilų tankmėj ir smėly, gūdžiuos raistuos
klupdama,

Kruvinų kryžiuočių smūgiuos pasitikdavai
pirma.

Nors ir liūdesio prislėgtas, aš tavais keliais
einu,

Tau dainas ir sakmę pyniau ir dabar
tebepinu . . .

Tu man pasaka, svajonė ir tikrovė kaip gyva!
Aš galiu gražiausiais žodžiais tik kalbėti į tave,

Nes gimtinės ir tėvynės niekas tau nepavaduos,
Kaip ir motinos brangiausios, kuri guli jau kapuos.

Cia jurginai, rožės, rūtos, svirtys girgžda
prietėmy—
Seno kaimo atributai dar poetų mėgiami.

O dabar rasa sužvilga lempų matinėj šviesoje,
Elektra ir žvaigždės žėri žemėje nakties tyloje.

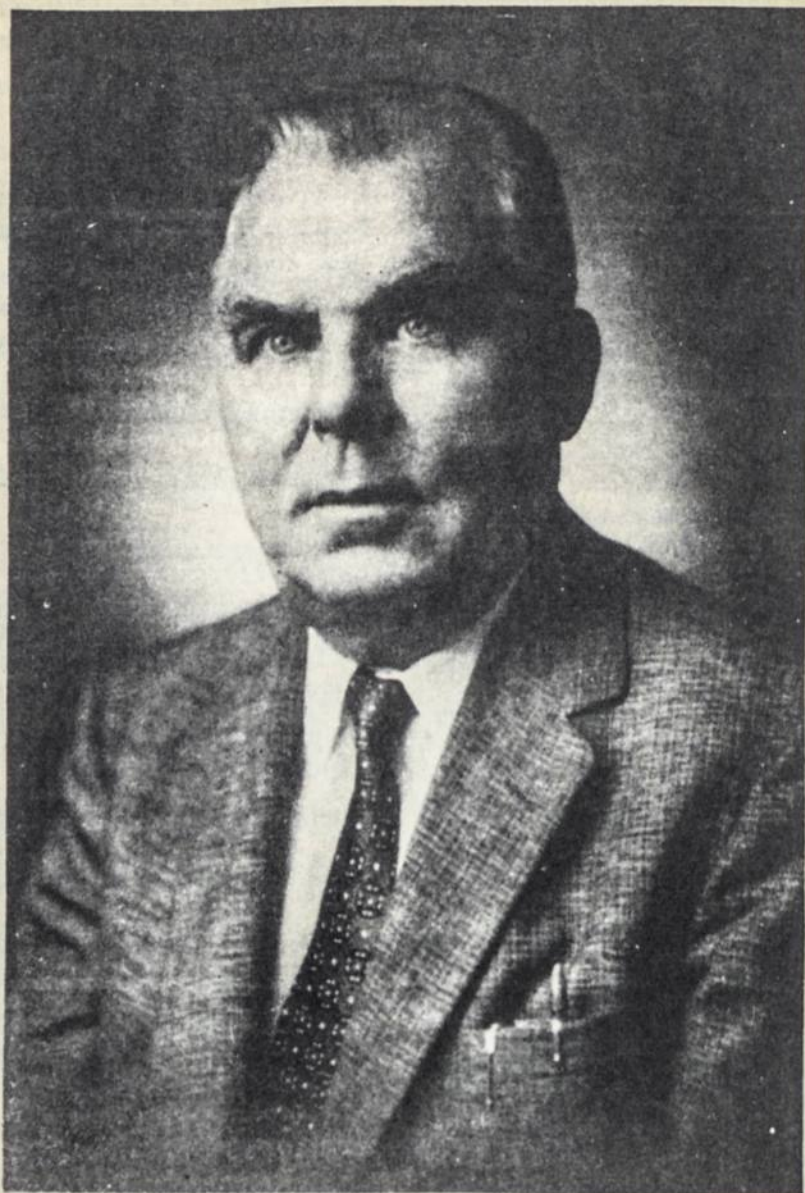
Dar keletas žodžių apie kai kuriuos mūsų bičiulių turkmėnų rašytojus.

Mambetas Seidovas—vidurinės kartos poetas, visos eilės poezijos rinkinių autorius. Rašo taipgi vaikams. Poema apie Smalsutę Arzigiul išleista ir rusų kalba.

Kerimas Kurbanepesovas daugelio poezijos rinkinių autorius, plačiai žinomas jo poezijos knygos "Jei turėčiau tris gyvenimus," "Tėvas ir sūnus," "Senelis Taimazas" ir kt.

Rachimas Esenovas—apsakymų, apysakų, apybraižų ir kelionių išpūdžių knygų autorius. Pažymėtinos rašytojo knygos "Gyvoji dykuma," "Kelionė po "amžina" saule," "Žemės šeimininkas," pjesė "Peikam" ir kt. Turkmėnijos TSR Leninio komjaunimo premijos laureatas.

Dešimt metų be mūsų judėjimo veterano



*Dirbai skaisčiajai idėjai,
Kuri laimę žemei žada. —
Tavęs liūdim, tave minim
Kaipo draugą, kaipo vadą!*

[S. Jasilionis]

Sių metų rugsėjo 23 dieną suėjo lygiai dešimt metų, kai staigi mirtis iš mūsų gretų išplėšė pažangaus judėjimo veteraną, pirmąjį "Sviesos" redaktorių, ilgametį vyriausią "Laisvės" redaktorių, žurnalistą, rašytoją, veikėją ir nuoširdų, nenuilstantį už liaudies reikalus kovotoją draugą Rojų Mizarą. Tai buvo smūgis, kurį mes, kurie velionį artimai pažinome ir su juo daug metų bendradarbiavome, ir šiandien tebejaučiame.